

Distributivna pravednost u socijalnom anarhizmu

Rožić, David

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:033452>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

David Rožić

**DISTRIBUTIVNA PRAVEDNOST U
SOCIJALNOM ANARHIZMU**

Diplomski rad

Rijeka/Varaždin, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

David Rožić (0009060425)

DISTRIBUTIVNA PRAVEDNOST U
SOCIJALNOM ANARHIZMU

Diplomski rad

Diplomski sveučilišni studij filozofije i povijesti

Mentor: doc. dr. sc. Neven Petrović

Rijeka/Varaždin, 2021.

Sadržaj

Uvod.....	1
Glavni dio.....	2
Što je socijalni anarhizam?.....	2
Povijest anarhizma	7
Povijest anarhizma na području današnje Hrvatske	11
Pojava anarhizma i „klasični anarhizam” – od kraja 19. stoljeća do 1939. .11	
Hrvatska i Slavonija	12
Istra i Dalmacija	13
Doživljaj anarhizma	16
Nastavak tradicije i nove tendencije – od 1939. do danas	18
Distributivna pravednost u socijalnom anarhizmu	21
Povijesni pristupi	23
1. Mutualizam	23
2. Kolektivizam.....	26
3. Anarhokomunizam.....	28
Suvremeni pristupi.....	35
Zaključak.....	40
Popis literature:	41
Popis slika	47

Sažetak

Distributivna pravednost, koja uključuje podjelu društvenih blagodati i tereta društvene kooperacije, važno je pitanje u filozofiji politike. Anarhistički pristup ovoj temi ima tri generalna povijesna pravca: mutualizam, kolektivizam i anarhokomunizam. Ovisno o pristupu, redistribucija se vrši na razini sredstva za proizvodnju, zemlje i dobara. Kasnije će ovi pravci utjecati na budući razvoj anarhističke misli. Za razumijevanje anarhizma, potrebno je shvatiti povijesni kontekst te razmatrati i kritički ispitati koja im je uloga danas. Moderni oblik ideologije nastao je sredinom 19. stoljeća te s njezinim ubrzanim širenjem, počinje se dijeliti na individualni i socijalni anarhizam. Socijalna varijanta (Bakunjin, Kropotkin) ističe važnost kolektivnog udruživanja u postizanju zajedničkih ciljeva te se najčešće svrstava u socijalistički (radnički) pokret, dok individualni anarhizam ostaje samo na razini osobne autonomije (Godwin, Stirner). Anarhizam se na području današnjih hrvatskih zemlja pojavio 1880.-ih i doživljava represalije već pod banovanjem Khuena-Héderváryja (1883.-1903.). U kontinentalnom dijelu, anarhisti tj. „slobodari“ pojavljuju zbog utjecaja austrijskih i mađarskih anarhista na to područje, dok u Istri i Dalmaciji njihov broj rase s čitanjem radikalnih tiskovina i zbog kontakata s talijanskim anarhistima. Anarhisti s područja današnjih hrvatskih zemalja sudjeluju u Španjolskom građanskom ratu (1936.-1939.), a u periodu socijalističke Jugoslavije se malo zna o njima. Od relativno nedavno, u Hrvatskoj su se ponovno pojavile anarhističke političke organizacije.

Ključne riječi: anarhizam, anarhokomunizam, slobodarstvo, socijalni anarhizam, mutualizam, kolektivizam, distributivna pravednost, socijalna pravda

Uvod

U povijesti političke filozofije prisutni su razni oblici socijalističke i liberterske misli, a u potrazi za pravednijim društvom, filozofi su se često osvrnuli i na anarhizam. Koliko god se činilo da je marginalna politička pozicija, ipak egzistira u akademskoj literaturi i raspravama, ako ništa više se koristi u ulozi kakvu tipično ima za skeptik u filozofskim raspravama. Anarhizam je u ulozi đavoljeg odvjetnika s kojim se ispituje snaga drugih pozicija u filozofiji politike, naročito koje se tiču državne vlasti i njezinog legitimiteta, a opravdavaju se i sadašnji politički sustavi.

U duhu slobodne rasprave i neovisno o tome kako se percipiraju ova stajališta, u ovom diplomski rad pokušat ću prikazati distributivnu pravednost u socijalnom anarhizmu kao koherentni, ali i heterogeni, skup povijesnih ideja, a koje i danas imaju sljedbenike te novije inačice. Izrazit ću glavne misli najvažnijih pravaca koji promiču provedbu vizije takvih vrsta distributivnih pravednosti.

Pregledom dostupne literature iz osobne biblioteke i lokalnih knjižnica, kao i koristeći veliki izbor online literature, članaka i ostalog sadržaja, prihvatio sam se zadatka da ovu složenu raspravu prikažem na što pristupačnije i jasnije pojedine cjeline. Tema može biti prilično zbunjujuća za bilo koga tko nije upoznat s političkom filozofijom i poviješću anarhizma, a još više ako nije upoznat sa srodnim socijalističkim ili egalitarnim pozicijama. Prednost kod pisanja ove teme jest u tome što je literatura lako dostupna online što je idealno za uvjete stvorene COVID-19 krizom. Razlog zašto je literatura za ovu temu dostupna je jednostavan, razni anarhistički simpatizeri i inicijative sami vode web stranice s materijalom ili ga stavljaju negdje drugdje, sve u nadi da se o idejama što više ljudi informira te ih dobro upozna. A time prakticiraju i kolektivistički duh dijeljenja sa svima koji je upravo naglašen u njihovoj ideologiji.

Za anarhističku teoriju zainteresirao me je dugogodišnji prijatelj kojeg sam upoznao na početku svog studija u Rijeci. Njegovoj dosljednoj principijelnosti, humanosti i intelektualnoj hrabrosti se divim do današnjeg dana.

Na početku rada ukratko ću predstaviti što je točno socijalni anarhizam i kako se razlikuje od svojeg individualističkog pandana. Nakon toga ću prikazati najbitnije događaje u svjetskoj i hrvatskoj anarhističkoj povijesti, ali i one u bliskoj prošlosti. Slijedi pregled distributivne pravednosti u socijalnom anarhizmu i izlaganje povijesnih gledišta. Za kraj ću navesti nešto suvremenije pristupe po pitanju distributivne pravednosti.

Glavni dio

Što je socijalni anarhizam?

Najprije je potrebno objasniti što se misli pod anarhizmom, kao i njegovom „socijalnom“ varijantom. Anarhizam¹ (termin nastao iz grčke riječi *ἀναρχος*, „bez vladara“) je ekonomski i politički sustav koji teži ukidanju struktura ugnjetavanja i iskorištavanja ljudi te se pod time tradicionalno misli na strukture države te kapitalistički politički i ekonomski sustav na koje se gleda kao sputavajuće za osobni razvoj pojedinaca. Pridjev „socijalan“ uz riječ anarhizam stavlja se kako bi ga se razlikovalo od individualističkih inačica. Socijalni anarhizam je fokusiran na političko djelovanje, suradnju među grupama i pojedincima te jednakost među ljudima.

Iako djeluje da su individualistička autonomija i kolektivističke obveze prema društvu nespojivi, ovakva situacija predstavlja jedan od glavnih izazova za anarhističku misao i sačinjava veliki dio teorijske elaboracije koja želi učiniti anarhizam primjenjivim za realne situacije i kao moguću zamjenu za postojeća društva. Ovaj izazov stvara probleme u raspravi među pobornicima i simpatizerima anarhističkih sustava oko bilo kakve zajedničke koncepcije realizacije anarhije, tj. stanja bez države i centralne vlasti. Veliki dio rasprave kroz 19. stoljeće do danas se upravo svodi na ovaj problem, bilo da se radi o srazu mišljenja kroz tiskovne medije i publikacije ili otvorene rasprave licem u lice, a s pojavom informacijske tehnologije i internetske komunikacije rasprava se proširila na kanale koji su dostupni sa svakog kutka planete i na svim kontinentima.

Upravo zbog velikog broja nesuglasica kod velikog broja pitanja, čak i oko onih elementarnih, anarhizam se definira vrlo općenito. Tako se koristi definicija u obliku negativne slobode² tj. „slobode od“ nečega, a pozitivna „sloboda da/za“ je previše određena i njezino shvaćanje se previše

---

¹Naizmjenice se koristi u hrvatskoj jeziku i naziv „slobodarstvo“ iz francuske riječi *libertaire*, a često zna imati i malo šire značenje. Koristi se i riječ „liberter“. U engleskom jeziku riječ *libertarian/libertarianism* ili libertarijanac/libertarijanizam je nekoć označavalo ovu ideologiju, no prenamijenjena je kroz desetljeća i danas se koristi za tvrdokorne sljedbenike kapitalističkog slobodnog tržišta te vrlo često i pojedince koji zastupaju što manje državne intervencije u ekonomiju tj. *laissez faire* kapitalizam (praksa prenamijene imena je započela u SAD-u, a danas se sve više prakticira u Europi i u dobrom dijelu svijeta).

²Bookchin, M. (2001), str. 4

razlikuje po pravcima da bi spadalo u ovako široki termin.³ Ovakva podjela sloboda dolazi iz eseja „Dva poimanja sloboda” Isaiaha Berlina (1909.-1997.). Anarhizam se tako može definirati kao negativna sloboda od restrikcija, tlačenja itd. od strane vlasti i drugih represivnih aktera. Takva definicija ima kao posljedicu razna tumačenja i razumijevanja o tome što se pod time misli te stvara prostora za vrlo šarene i dosjetljive inačice anarhizma. Nešto se može smatrati prihvatljivim u ostvarivanju cilja slobodnog i prihvatljivog života kod jedne osobe ili grupe, dok u nekih pojedinaca ne prolazi ili je krajnje nedopustivo. Pozitivne slobode, kao prava i potraživanja od društva su definirane drugačije u raznim anarhističkim pravcima, i teško se mogu svesti na zajednički nazivnik. Individualističko poimanje anarhizma naglašava prije svega problem osobne povrede sloboda, takvo shvaćanje imamo u velikoj mjeri i kod Pierre-Joseph Proudhona koji uvelike naglašava osobnu dimenziju sloboda u snažnom iskazu: „*Tko god diže ruku na mene da bi sa mnom upravljao, jest uzurpator i tiranin; Proglašavam ga neprijateljem*”⁴. Naspram toga, za kolektivistički pristup slobodnog udruživanja pojedinaca, koji se općenito uklapa u socijalni anarhizam, koristit ću dva primjera iz opusa kolektivista Mihaila Bakunjinu koje navodi Murray Bookchin u svom djelu „Socijalni anarhizam i anarhizam kao životni stil”. U prvom se može iščitati naglasak na društveni aspekt doživljaja pojedinca, naspram isključivo individualnog:

*Društvo prethodi i istovremeno nadživljuje svakog pojedinca, te je kao takvo poput same Prirode. Vječno je poput Prirode, ili bolje rečeno, s time da je rođeno na Zemlji, opstat će koliko i sama Zemlja. Radikalna pobuna protiv društva je stoga jednako nemoguća za čovjeka kao i pobuna protiv Prirode, jer ljudsko društvo nije ništa doli posljednja velika manifestacija i djelo Prirode na ovoj Zemlji. Pojedinac koji bi se poželio pobuniti protiv društva, općenito Prirode, kao i specifično svoje vlastite prirode, sebe bi stavio van granica realnog postojanja.*⁵ - Mihail Bakunjin, „Knuto-germanski imperij i socijalna revolucija” (1870./71.) (II. svezak sabranih djela na ruskom, str. 269-270)

U drugom citatu navodi dug društva prema pojedincu te položaj pojedinca naspram društva:

Niti najbjedniji pojedinac našeg današnjeg društva ne bi mogao opstajati niti se razvijati bez akumuliranih društvenih nastojanja bezbrojnih generacija. Time su pojedinac, njegova sloboda i razum proizvod društva, a ne obratno: društvo nije proizvod pojedinaca koji ga sačinjavaju; te što je

---

³Berlin, I. (2000), str. 222-224

⁴Vlastiti prijevod (D. R.) citata iz francuskog izdanja u Proudhon (1851), str. 31

⁵Vlastiti prijevod (D. R.) citata iz engleskog izdanja u Maximoff, G. P. (ur.) (1953), str. 157-158

*više i potpunije pojedinac razvijen, to su mu veće slobode - i što je više proizvod društva, tim više dobiva od društva i time mu je dug istome veći.*⁶ - Mihail Bakunjin, „Intrige gospodina Utina” (1870.), kasnije je objavljeno (1925.) u Glasu radnika (rus. Голос труженика, Golos truženika)

Ovaj citat valja staviti u kontekst rusoovske slobode u uvjetima društva, koja se širi Europom i svijetom nakon Velike francuske građanske revolucije (1789.-1799.). Imala je veliki utjecaj na vrstu demokratske misli od koje je, između ostalog, nastao i socijalni anarhizam. Stoga, sloboda iz gornjeg citata nikako ne isključuje socijalizaciju i društvenost, dapače, smatra se da jednakost među ljudima se stvara uz pomoć društvenih pravila i očekivanja koja su nužna za takvu slobodu:

*(...) umjesto da uništi prirodnu nejednakost, temeljni ugovor, naprotiv zamjenjuje moralnom i zakonskom jednakošću nejednakost koju je priroda mogla stvoriti između ljudima, tako da ljudi, koji bi mogli biti nejednaki po snazi ili inteligenciji, postaju svi jednaki temeljem ugovora i prava.*⁷ - J.-J. Rousseau, „Društveni ugovor: O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima” (1762.)

Kropotkinova koncepcija anarhizma bila je u potpunosti socijalističkog tipa, točnije anarhokomunistička, te je smatrao da će tehnološki razvoj dovesti do veće produktivnosti i time potpomoći kolektivističkoj distribuciji dobara koja bi se temeljila na pravičnosti. Takva koncepcija dominirala je slobodarskim mišljenjem od 1890.-ih te masovni radnički pokret koji se s vremenom razvijao (kod slobodara, imao je vrhunac u 1930-ima sa Španjolskom revolucijom za vrijeme građanskog rata) istisnuo je individualistički anarhizam na margine te su ga anarhosindikalisti i anarhokomunisti smatrali malograđanskom egzotikom bližom liberalizmu nego anarhizmu.⁸

Egoizam i veličanje jedinstvenosti u individualističkom anarhizmu Maxa Stirnera nije ostvarilo rezultate u obliku nekog većeg društvenog saveza ili pothvata, dok su društvene organizacije socijalnih anarhista bile pomno izučavanje i s njima se eksperimentiralo u raznim momentima u većoj ili manjoj mjeri, a eksperimentira se i do današnjeg dana. Anarhizam kao životni stil može se staviti u kontekst individualističkih inicijativa u kojima se stavlja naglasak na uzvisenju osobnih doživljaja i svoje situacije naspram društvenog konteksta. Izraženost takve vrste individualizma bila je ponegdje

---

⁶Vlastiti prijevod (D. R.) iz engleskog izdanja u Maximoff, G. P. (ur.) (1953), str. 158

⁷Rousseau, J.-J (2012), str. 26

⁸Bookchin, M. (2001), str. 6-7

vidljiva u anglo-američkoj misli već od klasičnog liberalizma te je doživjela svoj vrhunac kada je vrlo izričito i snažno izjavila britanska premijerka Margaret Thatcher (1925.-2013.) kako društvo ne postoji i da postoje samo pojedinci.^{9 10} Ovo je namjerni pokušaj otklanjanja društvene odgovornosti prema pojedincu s negiranjem društva, kao bitne poveznice među pojedincima, njihovog stanja, odnosa i okolnosti. Na taj način opravdava što manju intervenciju, u ovom slučaju, države u ekonomiju, uvjete života i rada. S takvim negiranjem društva se isključuju društvene obligacije prema pojedincu koje su ključne u političkim pravcima poput socijalnog anarhizma.

Ono što socijalni anarhisti ne mogu prihvatiti kod individualističkog anarhizma jest koliko je neprimjenjiv za ostvarenje društvenih izazova i krajnjih ciljeva. Kod socijalnih anarhista, teorija nije odvojena od prakse, već se stvara zajedno s praksom, a za cilj ima društvenu transformaciju koja bi pogodovala svim pojedincima, npr. kroz samoupravljanje i kroz federalizam. U sustavima gdje je prisutna eksploatacija i nepravda, rješavanju problematičnih situacija pristupa se racionalno i na razini društva. Čisti individualizam zato može služiti samo egu pojedinca, ali ne i rješavanju problema koji su daleko veći od jedne osobe.¹¹ Nužno je da se u individualnu autonomiju inkorporira društvena odgovornost i angažman da bi se išta značajno postiglo.

Popratne pojave poput solipsizma i izolacije su naročito štetne. U većini slučajeva, pojedinci su danas više nego ikada ovisni o društvu i drugim ljudima te sustavima i tehnologijama koje pokreću i održavaju suvremeno društvo. Iz tog razloga, doista djeluje kao da je istinska samodostatnost fantazija ljudi koji ne mogu bez drugih ili barem da ne bi ostvarili jednaku kvalitetu života bez da su drugi ljudi uvelike prisutni u njihovim životima. Naročito danas, kada je pojedinac navikao na nikada veći standard življenja. Stoga djeluje da su mogućnosti za ostvarivanje samodostatnosti udaljenije nego ikada prije. Iako se može tvrditi da je možda spremniji za takve situacije, kroz postojanje lako dostupnih izvora znanja o svim problemima s kojima se može susresti kao izolirana jedinka. Kod izražavanja ovakvog gledišta, može ga se priupitati da li bi to ikada birao voljno ako svjesno poznaje sve nedostatke takve izolacije? Drugim riječima, da li bi voljno izabrao život bez blagodati života među ljudima? Iako smatram da malo koji od individualista smatra da bi se trebala postići potpuna izolacija, oni ekstremnijeg tipa bi inzistirali na poziciji da pojedinac može postojati van društva i time

---

⁹Keay, D. (31. listopada 1987.), „Aids, education and the year 2000!: An Interview with Margaret Thatcher”, *Woman's Own*, str. 8-10.

¹⁰ Inačica intervjuja: <https://www.margaretthatcher.org/document/106689> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

¹¹Skupina autora (2008), str. 8-9

se zanemaruje ogroman dio onoga što se još smatra od Aristotela (384.- 322. p.n.e.): Čovjek je politička životinja, ali i time društveno biće.¹²

S psihološke strane, društveni život daje stimulacije i novitete u svojoj neprestanoj dinamici te pojedincu nudi izazove i sadržaj koje sam od sebe ne može generirati. S društvenom interakcijom i doprinosom društvu, pojedinac postane akter u raznim trenucima, bilo da je ishod za njega pozitivan ili negativan. Kroz povratnu informaciju drugih, može rasti i ostvarivati se na načine koje sam ne bi mogao. Pretjerano insistiranje na sustavu koji forsira individualizam, za posljedicu može imati zakidanje onih koji imaju potrebu biti druželjubivi, kao i oni koji zbog ijednog razloga uživaju ili imaju potrebu za većom povezanošću s drugim ljudima. Ponavlja se i tada pitanje, da li bi željeli doista živjeti u takvom društvu? Koliko bi u takvom društvu mogli individualistički anarhisti ostvariti svoju posebnost i vlastiti interes?

Dok teoretičari socijalnog anarhizma, prihvaćanjem svoje koncepcije pojedinca i društva, a time prihvaćaju i izazov da elaboriraju kroz svoja djela kakve odnose je potrebno uspostaviti, a prije svega kako se može kroz kolektivnu odgovornost i djelovanje doći do realizacije poželjnog društva budućnosti.

---

¹²Aristotel (1988), str. 4 (1253a, knjiga A / I.)

Povijest anarhizma

Sam anarhizam u inicijalnom obliku nastao je polovicom 19. stoljeća kroz dijela Maxa Stirnera (1806.-1856.) i Pierrea-Josepha Proudhona (1809.-1865.), no nešto ranije se i pojavljivao u djelima engleskog pisca Williama Godwina (1756.-1836.). Kroz gotovo cijelu povijest možemo nalaziti anarhističke ideje u tragovima, ali u prepoznatljivom obliku je upravo ostvaren kroz navedeni dvojac. Stirner pristupa anarhizmu kroz egoistično shvaćanje u kojem pojedinčev „ja” ne može biti sputan ili ograničen ničim, niti božanskim niti ljudskim, pa tako ni državnim. Termin „anarhizam” spominje se u Proudhonovom radu „Što je vlasništvo?” iz 1840.¹³ gdje provokativno zaključuje da je vlasništvo krađa. Proudhon smatra jednakost kao osnovni postulat budućeg slobodnog društva te da će se kroz odsustvo suverena i gospodara za to stvoriti uvjeti za društvo u kojem će svi ljudi biti jednaki.¹⁴ Anarhizam se oblikovao u pokret s doprinosima Mihaila Bakunjin (1814.-1876.) koji je u povijesti ponajviše poznat po svom sukobu s pruskim/njemačkim socijalistom Karlom Marxom (1818.-1883.) tijekom Prve Internacionalne (1864.-1876.), međunarodne organizacije koja je okupljala razne socijalističke, komunističke i anarhističke grupacije.

Kao i Proudhon, Bakunjin je bio aktivan u nemirima u Parizu 1848. koji su bili usmjereni protiv francuskog kralja Luja Filipa. Borio se na barikadama te krenuo propovijedati svoje anarhističke ideje na neodobravanje jakobinaca koji su tražili načine da ga se riješe.¹⁵ Sudjeluje u pobunama u Dresdenu i Pragu, te kasnije u Poljskoj.¹⁶

Polaže nade u organizaciju “Liga za mir i slobodu” te vrlo brzo uviđa da se radi o buržujskoj organizaciji i pokušava ju stopiti u Prvu Internacionalu, čiji član postaje 1868. godine. Bakunjin počinje otvoreno govoriti protiv kapitalizma, te o oduzimanju zemlje i sredstva za proizvodnju kroz kolektivistička radnička udruženja koja bi to preuzela. Zalaže se za oduzimanje imovine bogatima i uspostavu besklasnog društva. Kako je Liga odbila prijedlog za usvajanje navedenog, svoje napore počinje ulagati prije svega u Prvu Internacionalu. U to vrijeme je osnovao i Alijansu za socijalnu demokraciju čija su jezgra članstva bili tisuće revolucionara iz Španjolske i Italije, ali i ruski politički azilanti u Švicarskoj.¹⁷ Na sastanku Internacionalne tražio je da joj se Alijansa priključi, no kako je organizacijom dominirala struja vođena Marxom to odbija u strahu da će zavladatai članovi koji su

---

¹³Guérin, D. (1980), str. XII

¹⁴Ibid., str. XIII

¹⁵Woodcock, G. (2003), str. 30

¹⁶Ibid., str. 31

¹⁷Ibid., str. 32-33

pod utjecajem Bakunjinina. Iz tog razloga raspušta Alijansu i njezini zasebni ogranci se priključuju Internacionali koja je time dobila veliki broj članova iz Španjolske i Italije.¹⁸

Jedan bitan događaj dogodio se upravo u razdoblju postojanja Internationale koji je mnogo utjecao na njezine radikalne članove. U prvim mjesecima nakon Francusko-pruskog rata na području francuske prijestolnice osniva se Pariška komuna (1871.) gdje sami građani prakticiraju direktnu demokraciju i samoupravljanje na radnim mjestima, a ključni su bili veliki broj anarhista, naročito proudhonovskog pravca.^{19 20}

Nepomirljive razlike postojale su između Marxove i Bakunjinove struje, ponajviše po pitanju države i autoriteta te Bakunjin predviđa da ako se Marxove koncepcije ostvare u praksi, neminovno je da će se pretvoriti u najgoru autoritarnu vlast. Kako se upravo to dogodilo kroz mnoge primjere u idućem stoljeću kod država vođenim marksističkom ideologijom, u Rusiji sa SSSR-om, Istočnoj Europi i Aziji u 20. stoljeću, Bakunjinova tvrdnja ispada proročanska. Poznata je Bakunjinova politička metafora iz Državnosti i anarhije (1873.) da ako će se narod tući policijskim batinama, neće mu biti lakše samim time ako se to oružje nazove „narodnom batinom”^{21 22}, a kamoli promijeniti situaciju po pitanju emancipacije radnika i seljaka. Time se naglašava da za takav pozitivan ishod je potrebno daleko više od samo nominalne podrške i preuzimanja vlasti te ga otežava svaka državna vlast, ma kakva god ona bila. Prvi otvoreni sukob između struja (konferencija u Baselu, 1869.) bio je zbog Bakunjinovog prijedloga o ukidanju prava nasljedstva kojeg je Marxova strana odbila. Kontraprijedlog o porezu na nasljedstvo je također bio odbijen, što je pak značilo da prvi puta ni Marxov strana u Internacionali nema dominaciju u organizaciji.²³ Prijelomna točka je bila konferencija u Haagu²⁴ kada su anarhisti napustili Prvu Internacionalu i par dan nakon toga osnovali vlastitu u St. Imieru u Švicarskoj (6. rujna 1872.)²⁵. Na događaj se često gleda kao razilaženje crvenih (marksista) i crnih (anarhista). Dok je Marxova strana ostala u organizaciji do prebacivanja organizacije u Ameriku, no ubrzo je 1874. propala.,²⁶ Bakunjin umire 1876.²⁷

---

¹⁸Woodcock, G. (2003), str. 33

¹⁹Merriman, J. (2014), str. 59

²⁰Ibid., str. 78

²¹Bakunjin, M. (1979), str. 25

²²Dolhoff, S. (ur.) (2002), str. 338

²³Woodcock, G. (2003), str. 33

²⁴Ibid., str. 35

²⁵Nettlau (2000), str. 144

²⁶Woodcock, G.(2003), str. 35

²⁷Ibid.

Važni anarhistički pravac za spomenuti je anarhosindikalizam koji ima za cilj realizirati istinsku revoluciju te ukinuti imovinu, izrabljivanje i države/vlade kroz konzistentnu svakodnevnu borbu, nasuprot političkoj revoluciji u kojoj se samo mijenjaju vladari i dužnosnici tj. samo „kozmetička promjena“. Metode za ostvarivanje tih ciljeva su direktna akcija, a u to ulazi sabotaža, bojkot, smanjenje proizvodnje, štrajkovi te konačni cilj, *generalni štrajk*. Anarhosindikalisti smatraju da je nemoguće u postojećem kapitalističkom sustavu ostvariti trajnije promjene te gledaju na uobičajene sindikate kao na reformizam koji za to nije kadar. Također je bitno za napomenuti da inzistiraju na tome da se ne stvore separatističke tendencije među profesijama i različitim vrstama radnika već da nastupaju kao ujedinjeno radništvo protiv zajedničkog neprijatelja.²⁸ Anarhosindikati su bili najpopularniji u Španjolskoj (Nacionalne konfederacije rada - CNT) i Italiji (Unija talijanskih sindikata – USI), a popularni su bili u velikom dijelu Europe i šire.

U kampanji za osmosatni radni dan bili su vrlo aktivni američki anarhisti. Iako cilj same kampanje nisu smatrali bitnim, vidjeli su u tome potencijal da bukne velika pobuna protiv države i kapitalizma. Nakon objave generalnog štrajka početkom svibnja 1886., američka policija ubila je i ozlijedila brojne sudionike jednog prosvjeda. Zbog tog događaja se par dana poslije organizirao prosvjed na Trgu Haymarket u Chicagu te kada je naoružana policija krenula raspršiti prosvjednike, pojedinac, koji je do danas nepoznat, bacio je bombu. U cijelom nastalom kaosu ubijeni su nekoliko policajaca, a državne vlasti su zahtijevale da se procesuiraju osmorica anarhista. Smrtna kazna je izvršena na petero optuženih: August Spies, Adolph Fischer, George Engel i Albert Parsons (muž od radikalne aktivistice i anarhokomunistkinje Lucy Parsons). Nakon haymarketskog incidenta, u svijetu se prvi puta 1890. obilježava 1. maj/svibanj, a te godine se u Hrvatskoj obilježio u barem tri grada, točnije u Zagrebu^{29 30}, Rijeci³¹ i Varaždinu³².

Anarhisti su sudjelovali u objema ruskim revolucijama 1917., Februarskoj/Veljačkoj i Oktobarskoj/Listopadskoj. Boljševici, iako im se nije podudaralo s njihovim planom kako će vladati, preuzeli su anarhističke slogane poput „Sva moć sovjetima³³“ i „Tvornice radnicima, zemlja seljacima“ kako drugačije nisu mogli pridobiti narod da ih podrži. Sami anarhisti su sudjelovali u

---

²⁸ Woodcock, G. (2003). str. 48-49

²⁹ Mihalić, S. (ur.) (1958), str. 40

³⁰ Ibid., str. 50

³¹ Sobolevski, M. (1976), str. 105-114

³² Runjak, J. (1967), str. 45

³³ savjetima ili vijećima

boljševičkoj Oktobarskoj/Listopadskoj revoluciji u nadi da će time ubrzati pokretanje prave socijalne revolucije.³⁴

U Ruskom građanskom ratu (1917.-1922./23.) koji je uslijedio nakon Oktobarske/Listopadske revolucije, boljševici su namjeravali ukloniti anarhistički element koji je inzistirao upravo u dosljednom provođenju programa koji je promican kroz revoluciju, a pod time se misli na slobodu govora, tiska i okupljanja, prakticiranju demokracije kao i na ostala obećanja. Među njima je bio revolucionarni seljački pokret tzv. mahnovština ili Crna vojska/armija u Ukrajini predvođena Nestorom Mahnom (1888.-1934.) koja se borila protiv stranih intervencijskih snaga i „Bijelih“ koji su htjeli ugušiti prethodno spomenutu revoluciju. Iako je anarhistička Crna vojska/armija bila ključna za poraz bijelog generala Antona Ivanoviča Denikina (1872.-1947.) i Pjotra Nikolajeviča Wrangela zvanog „Crni barun“ (1878.-1928.), boljševici su uzastopno pokazali da ne mogu trpjeti anarhističke snage kao remetilački faktor pri njihovoj uspostavi totalne moći u državi. Crna vojska je poražena, a u utvrdi Kronštadt (blizu ruske prijestolnice Petrograda, današnji Sankt Peterburg) poraženi su i mornari, koji su također imali izraziti anarhistički element i borili su se za vrijednosti revolucije koje su bile samo puke riječi u službi boljševičkog dolaska na vlast.³⁵

U Španjolskom građanskom ratu (1936.-1939.), anarhističke organizacije CNT i FAI (Iberska anarhistička federacija) sudjelovali su na strani Republike protiv pobunjene vojske fašista i ultrakonzervativaca. Kontrolirali su veliki dio oslobođene zemlje, pa su stoga bili u prilici provoditi kolektivizaciju zemlje, industrije, transporta, trgovine te prakticirati samoupravljanje. Najveću anarhističku vojnu jedinicu predvodio je Buenaventura Durruti (1896.-1936.), čije snage su poticale seljaštvo iz svakog sela, koje su oslobodili, da sami kolektiviziraju zemlju. Rame uz rame s republikancima borile su se Internacionalne brigade dobrovoljaca iz cijelog svijeta.³⁶

Veliki dio starijih anarhističkih organizacija postoji i danas, dok se istovremeno stvaraju nove. Od nedavnih događaja koje se povezuju uz samoorganizirane i demokratske snage koje crpe inspiracije iz spomenutih ideja i događaja aktualni su npr. zapatisti u Meksiku te kurdske snage u Rožavi.

---

³⁴ Woodcock, G. (2003), str.60

³⁵ Woodcock, G. (2003), str. 61-63

³⁶ Conlon, E. (2009), str. 21

Povijest anarhizma na području današnje Hrvatske

Pojava anarhizma i „klasični anarhizam” – od kraja 19. stoljeća do 1939.

Kod shvaćanja kakve konotacije ima anarhizam u hrvatskom društvu, smatram da je potrebno nakratko osvrnuti se na lokalnu povijest tih ideja i zapitati se da li postoji „crna nit” koja prolazi kroz sve te događaje i dovodi do današnjeg shvaćanja i situacije. Sama povijest nam pokazuje da su ideje bile prisutne i žive te da su anarhističke ideje o slobodi i jednakosti imale toliko veliki značaj za određene pojedince da su riskirali svoju sigurnost, materijalnu egzistenciju, zdravlje i goli život. Povijest anarhizma na prostoru današnjih hrvatskih krajeva, u razdoblju kraja 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća, može se sagledati kao povijest „odozdo” jedne marginalne skupine koja se nikada nije približila poziciji moći i nije dosegla ikakvu vidljivost doli medijske demonizacije. Štoviše, moglo bi se reći da nije postojao ni kao solidni i organizirani pokret³⁷ osim mjestimičnih i relativno malobrojnih inicijativa u većim gradovima poput Zagreba, Osijeka, Pule, Rovinja, Rijeke, Zadra i Splita, što ne čini anarhizam toliko rasprostranjenim ili utjecajnim na ovim područjima kao u nekim drugim zemljama u ondašnjoj Europi i svijetu (Španjolska, Italija, Francuska, Rusija, Švicarska, Engleska, Bugarska, Argentina, SAD itd.). Anarhizam u tom razdoblju se čini po svojoj povezanosti s kolektivnom borbom za zajedničke ciljeve blizak koncepciji socijalnog anarhizma, a lokalni naziv za anarhiste je također bio i „slobodari”³⁸, a može ih se smatrati dijelom socijalističkog radničkog pokreta.³⁹ Socijalni anarhizam u ovom periodu bio je dominantan.

Ako se uzme u obzir takvo stanje stvari, ne iznenađuje da postoji samo omanja količina zapisane prošlosti ovog političkog pravca koji se vezuje uz povećanje udjela industrijskog radništva u ukupnom stanovništvu. Ipak, ostali socijalisti, prije svega se misli na marksiste i sl., imaju daleko bolje dokumentirani pokret koji je ostavio daleko veći broj pisanih radova koji su velikim dijelom i objavljeni kao publikacije. Kako je veći fokus bio na socijalistički i komunistički aspekt radničke borbe u radovima objavljenima za vrijeme Druge (Titove) Jugoslavije (1945.-1991.⁴⁰), anarhizam ili nije dobivao na fokusu ili je bio uklopljen u širu socijalističku borbu u historiografiji koja je prije svega prikazivala svoj pogled o radničkim gibanjima koje se povezuje s Komunističkom partijom i ostalim formacijama inspiriranim boljševicima i SSSR-om te Narodnooslobodilačke borbe protiv

---

³⁷Pejić, L. (2016), str. 11

³⁸Ibid., str. 15

³⁹Ibid., str. 182

⁴⁰Hrvatska zajedno sa Slovenijom izlazi iz jugoslavenske federacije 25. lipnja 1991., dok sama Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija će trajati do travnja iduće godine

fašizma za vrijeme Drugog svjetskog rata.⁴¹ Režimi obje Jugoslavije su imali, najblaže rečeno, netrpeljivost spram anarhističkih struja koje su se stvarale i razvijale na ovim prostorima, kao što su imale i prethodne austro-ugarske te druge vlade u Europi i svijetu. Izazovi historiografije kod istraživanja povijesti anarhizma, uz nedostatak izvora, između ostalog su i teško određivanje slučajeva anarhističkih momenata i pojedinca. Potrebno je uložiti energije da se može odrediti da li određeni socijalistički moment spada specifičnije u onaj anarhistički, a vlasti i javnost često koriste pogrešnu identifikaciju te skupine i pojedinaca, ili namjerno identificiraju nešto kao anarhističko da bi preuveličali te diskreditirali nepodobne elemente u društvu. Također je veliki dio izvora iz zapisa vlasti (policijski i vojni izvještaji, sudski spisi itd.)⁴² i ondašnjih tiskovnih medija koji su, jednostavno rečeno, gledali na takve skupine kao kriminalni element te samim time efektivno postoji samo jednostrana perspektiva u sagledavanju fenomena radničkih pokreta i anarhizma u Hrvatskoj. Također, iz načina svojeg djelovanja i opasnosti na koje su nailazili, trajnost u djelovanju je ključna za bilo kakvo ostvarenje njihovih ciljeva uz što manje uplitanja vlasti, što dodatno desetkuje informacije koje su uopće dostupne. Stvari znatno otežava i činjenica da postoji manji broj istraživanja i publikacija o povijesti tih ideja kroz stoljeće i pol anarhističkih aktivnosti.

Hrvatska i Slavonija

Počeci anarhizma mogu se pronaći u anarhističkim frakcijama Socijaldemokratske stranke Austrije 1880-ih, a kasna pojava anarhizma se može pripisati zakašnjeloj industrijalizaciji u ovim krajevima. Ovakvo prelijevanje anarhizma sa susjednim austrijskim i mađarskim radikalima na ove krajeve se može gledati kao neminovno širenje novih i zavodljivih ideja koje su naglašavale slobodu svakog pojedinca, kao i jednakost svih ljudi. Već 1884. vodi se postupak protiv zagrebačkih anarhista.⁴³ Od važnijih pojedinaca se ističu učitelj Miloš Krpan (1862.-1931.), pekar Stjepan Fabijanović (1868.-1933.), i krojač Ivan Zepp (1889.-1967.), svi redom iz okolice Osijeka te javno zastupaju svoje ideje po cijenu brojnih policijskih represalija, racija i pretresa. Miloš Krpan bio je izuzetno aktivan te je širio anarhosindikalističke ideje poput direktne akcije i obustave rada u prvim generalnim štrajkovima u Hrvatskoj, između ostalog i u generalnom štrajku 1907 u Osijeku.⁴⁴ Također osniva prvu anarhističku komunu u Hrvatskoj u koju dolaze i anarhisti iz ostatka Europe.⁴⁵ Po cijenu

---

⁴¹Pejić, L. (2016), str. 14

⁴²Konjević, M. (1981), str. 12

⁴³Pejić, L. (2016), str. 89-92

⁴⁴Ibid., str. 147

⁴⁵Ibid., str. 148-149

mnogobrojnih uhićenja i psihijatrijskih liječenja zbog „ludosti” koju navode da se manifestirala kroz njegove političke aktivnosti i promicanje jednakosti među ljudima.⁴⁶ Posebno turbulentno razdoblje započelo je s vrlo agresivnim pristupom hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana Károlyja Khuena-Héderváryja (1849.-1918.) prema socijalističkim pokretima, pa tako i prema njegovoj anarhističkoj inačici koja je patila od pojačane represije vlasti.

Bitno je spomenuti mađarske anarhiste poput Henrika Wienekea koji su dolazili u područje današnjih hrvatskih krajeva da bi agitirali radništvo.⁴⁷ Postojana je bila povezanost s međunarodnim anarhističkim te socijalističkim organizacijama i pojedincima. Hrvatska delegacija upoznala se s Mihailom Bakunjinom na praškoj konferenciji 1848. tijekom njegovog izlaganja koncepcije panslavizma, Fabijanović je bio u korespondenciji s velikim imenima poput Maxa Nettlaua, Rudolfa Rockera i Emme Goldman. Zepp je poznao Rudolfa Gossmana (1882.-1942.), poznatiji pod pseudonimom Pierre Ramus, koji je pak bio u kontaktu s najvećim anarhističkim zvijezdama poput Mihaila Bakunjina, Rudolfa Rockera i Emme Goldman⁴⁸

Istra i Dalmacija

Uz kontinentalni dio, anarhističke aktivnosti bile su najživlje u Istri i Dalmaciji. Nakon Ujedinjenja Italije, talijanski socijalisti povezuju se sa žiteljima istočne obale Jadrana koji se agitiraju kroz propagandu te su u doticaju s drugovima iz Italije i drugim dijelovima Europe. Najistaknutiji talijanski anarhist koji je utjecao na ove prostore je postolar Luigi (Vjekoslav) Coludrovich, koji je bio meta čestih pretresa te optužen za distribuciju subverzivnih novina.⁴⁹ Novine su interesantne pošto se bave teorijom i praksom militantnog anarhizma s prije svega socijalnim predznakom. Tako zadarski anarhist tzv. Attilio L. piše o odvajanju individualističkog anarhizma kakvog shvaćaju Proudhon i Stirner u svojim djelima, od komunističkog anarhizma čiji je cilj ostvarivanje zajedničkih dobara i o kojem ću kasnije govoriti. Potonji anarhistički pravac je prihvatila većina utjecajne tršćanske grupe, koji su bili željni toga da se potiču „propagandu djelom” u istočnojadranskim prostorima na koje ima

---

⁴⁶Pejić, L. (2016)., str. 141

⁴⁷Ibid., str. 181

⁴⁸Ibid., 183-184

⁴⁹Maseratti, E. Anarhizam u Dalmaciji i Istri. Dostupno na

<http://www.stocitas.org/anarhizam%20u%20Dalmaciji%20i%20Istri.htm> (Pristupljeno: 18. rujna 2021.)

sve više utjecaja industrijalizacija.⁵⁰ U Puli 1904. održao se manji prosvjed s 15-ak anarhista.⁵¹, dok će anarhističke manifestacije biti navodno organizirane iste godine u Rovinju te kasnije 1908. u Splitu.⁵²

U Istri i Dalmaciji čitaju se anarhističke novine poput tršćanskih anarhističkih novina „Germinal” (prvi puta izdane 1907., zalagale se za klasnu borbu i opće pravo glasa) te „Umanità Nova” (počinju s izdavanjem 1920.). Obje novine su aktivne do današnjeg dana, uz dugi period prekida izdavanja za vrijeme fašizma, a zastupaju stajališta socijalnog anarhizma. Uz to se distribuiraju i novine „La Plebe” i „Grido Della Folla” iz Milana.⁵³ Oko anarhističkih novina poput “Germinal”, skupljali su se brojne pristalice u Trstu i u istarskim gradovima. Na novinama „Umanità Nova“ surađivali su Errico Malatesta i Camillo Berneri, a brojio je stotine pretplatnika u Puli 1921./22., gdje se navodno održao i anarhistički kongres 1922. s oko 400 delegata.⁵⁴ Među suradnicima bio je i Puljanin Pietro Dessanti⁵⁵. Neobični događaj tih godina na ondašnjoj pulskoj anarhističkoj sceni bilo je razilaženja anarhoindividualista i anarhosindikalista, iako nisu imali ni svoje glasilo niti veću vidljivost.⁵⁶

Zanimljiva je povijesna natuknica da su 1920. lokalni anarhisti planirali atentat na fašističkog vođu Benita Mussolinija (1883.-1945.).⁵⁷ Najdalje u to se došlo 21. rujna 1921. nakon što je *Duce* navodno primio dva šamara ispred pulskog kazališta.⁵⁸ Za Labinsku republiku se može reći da je inspirirana anarhističkim preuzimanjem tvornica u Italiji kao vrlo rani i oštar impuls borbe protiv fašizma. U duhu internacionalizma koji se ističe u anarhističkim aktivnostima, u Španjolskom građanskom ratu (1936.-1939.) na republikanskoj strani protiv Francovih fašista sudjelovali su i anarhisti iz današnjih hrvatskih područja⁵⁹ i to kao dio Internacionalnih brigada, ponajviše iz Istre i Dalmacije. Istaknuti je

---

⁵⁰Maseratti, E. Anarhizam u Dalmaciji i Istri. Dostupno na <http://www.stocitas.org/anarhizam%20u%20Dalmaciji%20i%20Istri.htm> (Pristupljeno: 18. rujna 2021.)

⁵¹Krpan, M. (2010), str. 242

⁵²Nettlau, M. (2000), str. 342

⁵³Maseratti, E. Anarhizam u Dalmaciji i Istri. Dostupno na <http://www.stocitas.org/anarhizam%20u%20Dalmaciji%20i%20Istri.htm> (Pristupljeno: 18. rujna 2021.)

⁵⁴Nettlau, M. (2000), str. 342

⁵⁵Crnobori, T. (1972), str. 125

⁵⁶Pejić, L. (2016), str. 182-183

⁵⁷Crnobori, T. (1972), str. 123

⁵⁸Strahinja, Z. (20. rujna 2020.). „Duce je u Puli očekivao buran pljesak, a dobio je... Pulski povjesničar dr. sc. Milan Radošević pronašao je dokaze koji potvrđuju vjerodostojnost neviđenog incidenta ispred pulskog kazališta 21. rujna 1920.!” Dostupno na <https://www.glasistre.hr/pula/duce-je-ocekivao-buran-pljesak-a-dobio-je-pulski-povjesnicar-dr-sc-milan-radosavic-pronasao-je-dokaze-koji-potvrduju-vjerodostojnost-incidenta-ispred-pulskog-kazalista-21-rujna-1920-667617> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

⁵⁹Prisutnost boraca iz hrvatskih zemalja se vidi po postojanju jedinica po imenima narodnih junaka poput vođe seljačke bune u Hrvatskom zagorju, Matije Gupca (cca 1548.-1573.) i prvaka popularne Hrvatske seljačke stranke, Stjepana

ovdje prvi istarski dobrovoljac i anarhist Nikola Turčinović (1911.-1971.), koji će kasnije zapovijedati anarhističkim partizanskim postrojbama Malatesta i Pisacane u talijanskom pokretu otpora tokom Drugog svjetskog rata.⁶⁰ Sloboda koju anarhisti toliko ističu, počela se braniti oružjem protiv njezinih najvećih neprijatelja kroz antifašističke momente. Iskazali su se u prvima inicijativama i pobunama protiv fašizma u svijetu, upravo iz primorskih dijelova današnjeg područja Hrvatske s Labinskom republikom i sve kasnije inicijative.

Slika 1: Nikola Turčinović (1911.-1971.), istarski anarhist i dobrovoljac u Španjolskom građanskom ratu (1936.-1939)

Radića (1871.-1928.). Također je postojao i bataljun koji je dobio ime po komunisti Đuri Đakoviću (1886.-1929.) Vidi: „Hrvatska i Španjolski građanski rat“ (H-Alter / Archive.org) Dostupno na <https://web.archive.org/web/20200505181214/https://h-alter.org/vijesti/hrvatska-i-spanjolski-gradjanski-rat> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

⁶⁰Kovačić, I.; Radossi, G. (ur.) (1988), str. 336-340

Doživljaj anarhizma

Ostavština u kolektivnom sjećanju je (I) ili krajnja demonizacija koja se po sadržaju nije previše promijenila do danas, uz dodatak banalizacije i relativizacije značaja koja je došla kasnije s marksističkim pokretima, (II) ili kao asimilacija svih takvih pokreta u generalni socijalistički radnički pokret koji sve miješa u jednu cjelinu, čak i svojata aktivnosti anarhista kroz svoja historijska i politička izlaganja. Također je prisutna percepcija da je anarhizam kaos, uništenje i nasilje bez da se sagleda bilo koji drugi aspekt ovog pravca.

Prvi pogled jest da se na anarhizam gledalo kao na bauk ili „babu jagu” političkog života, kao i dežurnog krivca, što je bilo potaknuto ne samo iz radikalnosti pristupa koji je bio znatno drugačije poimanje društva od onog sveprisutnog, već i brojna izvješća o „propagandi djelom”, tj. ono što bi se danas nazivalo terorističkim napadima, u svrhu aktiviranja populacije protiv aktualnog režima na vlasti kroz ubojstva kraljeva/kraljica te ostalih monarha i političara, ali i kapitalista i gazdi. Najpoznatiji je primjer ubojstvo austro-ugarske carice i hrvatsko-ugarske kraljice Elizabete (1837.-1898.), poznatije kao „Sisi”, od strane talijanskog anarhiste Luigija Luchenija (1873.-1910.).⁶¹ ⁶² Također od bližih primjera je neuspjeli atentat mladog revolucionara Luke Jukića (1887.-1929.) na hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana Slavka Cuvaja (1851.-1931.).⁶³ Ovakve izolirane akcije su naposljetku imale razočaravajuće rezultate, povećanu represiju vlasti i negativne asocijacije u općoj populaciji, da su je anarhisti kao taktiku napustili, u zamjenu za strategije koje bi imale organiziranu masu kao ključnu komponentu za bilo kakve korjenite i dalekosežne promjene. Samoorganizacija i izgradnja pokreta te usmjeravanje nezadovoljstva masa na vladajuće se shvaća kao daleko primjerenija metoda za ostvarivanje ciljeva što ne isključuje direktnu akciju i nasilje, ali stavlja događaje u popularni kontekst borbe masa za ravnopravnost i slobodu koju žele sami izboriti za razliku od individualnog i izoliranog čina koji iza sebe nema takvu poledinu, kao ni kontekst. Drugi pogled je prije svega vidljiv u stavu vlasti prema anarhističkim impulsima u Drugoj (Titovoj) Jugoslaviji.

---

⁶¹De Burgh (1899), str. 325-327

⁶²Pučki prijatelj (Krk) br 17, 20. lipnja 1908., str. 4 (136)

⁶³Jutarnji list br. 84, 9. lipnja 1912., str. 1

Anarhistički utjecaj je bio dalekosežniji od striktno političkih i društvenih pitanja. U umjetnosti o anarhizmu promišljaju i pronalaze inspiracije pisci poput Antuna Gustava Matoša (1873.-1914.), Janka Polića Kamova (1886.-1910.), Augusta Cesarca (1893.-1941.) i Miroslava Krležu (1893.-1981.). Što se sporta tiče, zanimljivo je da su učenici obrtničke škole 1912. u Splitu osnovali nogometni klub „Anarh”, godinu dana nakon osnivanja Hajduka u Pragu.⁶⁴ Danas je klub poznati kao Radnički nogometni klub „Split”⁶⁵.

Slika 2: Nogometni klub 'Anarh' iz 1920.-ih (Izvor fotografije: repozitorij Wikipedia-e)

---

⁶⁴ Kako se radi o splitskim studentima u Pragu (elitni sloj), i učenicima obrtničke škole u Splitu (radnici i obrtnici), jasno se može vidjeti klasna razlika između ta dva kluba

⁶⁵ Anarh 1912 – 2012. (Kulturpunkt.hr). Dostupno na <https://www.kulturpunkt.hr/content/anarh-1912-2012> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

Nastavak tradicije i nove tendencije – od 1939. do danas

Od aktivnosti za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941.-1945.) valja istaknuti anarhističku partizansku jedinicu iz Rovinja, a radilo se o veteranima Španjolskog građanskog rata. Vojnoj jedinici se uz zadržku dalo priznanje za sudjelovanje u Narodnooslobodilačkoj borbi, a situacija je bila nezgodna upravo iz ideoloških razloga kako je time pokazano da komunisti nisu jedini zaslužni za pobjedu. Slabije su poznate aktivnosti anarhista nakon tog razdoblja.⁶⁶ Zanimljivo je da je od svih zemalja socijalističkog državnog uređenja, Jugoslavija pokušala nešto što je prethodno imalo ponajviše asocijacije s anarhizmom, a to je radničko samoupravljanje. Zašto su se Edvard Kardelj, Boris Kindrič i Milovan Đilas odlučili na samoupravljanje bi mogla biti tema za zasebno istraživanje, ali prema intervjuu s Đilasom iz 1989. godine čini se da je ideja došla relativno spontano i u neformalnom razgovoru među trojicom.⁶⁷ Ideja je bila prigodan način da Jugoslavija napusti ekonomski model sovjetskog tipa, nakon razlaza između Josip Broza Tita (1892.-1980.) i sovjetskog vođe Josifa Visarionoviča Džugašvilija zvanog Staljin (1878.-1953.) radi sukoba Jugoslavije s Informbiroom 1948.

Tek poslije događaja u Europi i Jugoslaviji 1968. dolazi do promjene takvog stanja, a 1970-ih i 1980-ih inicirani su s prevođenjem anarhističkih klasika poput radova Proudhona, Bakunjina, Kropotkina, Guérina itd.⁶⁸ Akademski pristup primjenjuje se na sagledavanju ovih ideja što oslikava i razinu aktivnosti koja vrijedi velikim dijelom do današnjeg dana.⁶⁹

Nakon sloma Jugoslavije u zadnjih 30 godina došlo je do veće vidljivosti anarhoidnih udruga i pojavio se povećani broj takvih organizacija, ali prije svega u supkulturnom obliku ili kao intelektualni i hobistički kuriozitet te veći dio pripada svijetu NGO-a i udruga. U ovom razdoblju je najrašireniji individualistički tip anarhizma ili preciznije, ono što je Bookchin nazivao, „anarhizam kao životni stil”. Nakon djelovanja organizacije Autonomije 1980-ih, pojavljuje se anarho-punk grupa Z.A.P.O. (Zagrebački anarho-pacifistička organizacija) koja je organizirala antiratne demonstracije za vrijeme rata 1990-ih te nekoliko godina kasnije transformira se u Z.A.P. (Zagrebački anarhistički pokret) koji djeluje do ranih 2000-ih.^{70 71} Vrijedno je spomenuti u kontekstu povećanja vidljivosti anarhističkih

---

⁶⁶Šimleša, D. (2016), str. 203

⁶⁷ Julius, D.; Zeković, D. (9. listopada 2018.). „Kako je nastalo samoupravljanje i kao je nestao komunizam“. Dostupno na <https://www.xxzmagazin.com/kako-je-nastalo-samoupravljanje-i-kako-je-nestao-komunizam> (Pristupljeno: 18. rujna 2021.)

⁶⁸Nettlau, M. (2000),

⁶⁹Šimleša, D. (2016), str. 203

⁷⁰Ibid., str. 208

⁷¹Zarez br. 65, (11. listopada 2001.), str. 23

ideja, izdavačku kuću DAF koja izdaje do današnjeg dana anarhističke publikacije (osnovana 2000. godine)⁷², a kroz godine se u Hrvatskoj organiziraju i anarhistički sajmovi knjiga.

Rijetko koja inicijativa ima socijalno anarhističku crtu koja sličí onoj u prethodnom poglavlju, ali među najranijim primjerima nečega što se na toj političkoj razini može uvrstiti jest Zadarski anarhistički front (ZAF), koji se isticao uličnim prosvjedima i akcijama te distribucijom propagande te Riječka anarhistička inicijativa (RAI). Obje organizacije nastale su 2001. godine te će kasnije biti dio onoga što će postati Mreža anarhosindikalista (MASA) koja je bila aktivna u većem dijelu Hrvatske, kroz više godina nakon 2008. Crveno-crne zastave⁷³ će se vidjeti u mnogim mjestima u Hrvatskoj, na prosvjedima i raznim akcijama. Anarhistički element bio je vrlo utjecajan na blokadama fakulteta 2009./10. godine kroz promociju slobodnog obrazovanja, samoorganizacije, direktne demokracije i direktne akcije te borbu za dostupnost obrazovanja,^{74 75} a pojavljivao se i u većim i manjim uličnim prosvjedima diljem Hrvatske (npr. 2008., 2011., 2013. itd.). Riječka grupa će se odvojiti od MASA-e (2013.)⁷⁶ i osnovati Mrežu anarhista koja danas djeluje u Istri i Kvarneru te na sjeverozapadu Hrvatske, a zastupa klasnu perspektivu i poziva se na revolucionarni sindikalizam.⁷⁷ Inicijativa je dio slovensko-hrvatske anarhističke federacije FAO (Federacija za anarhističko organiziranje), koja je pak dio Internacionale anarhističkih federacija (IAF/IFA). Internacionala je nastala 1960-ih,⁷⁸ a njezini članovi su ponajviše federacije iz Europe i Južne Amerike. Članovi ove internacionale su i poznate povijesne federacije poput Iberijske anarhističke federacije (FAI) i Talijanske anarhističke federacije (FAI).

Dio radikalnih i anarhoidnih pojedinaca se priključuje državno-socijalističkoj⁷⁹ Radničkoj fronti (RF) polovicom 2010-ih, a inicijativa 2015. godine postaje stranka koja se takmiči za lokalne i državne pozicije u vlasti, kao i zastupnička mjesta u EU parlamentu. S prolaskom godina, povećí dio članstva

---

⁷² „O DAF-u“ (DAF) Dostupno na <https://www.daf.hr/o-daf-u> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

⁷³ Anarhistički simbol nastao u Španjolsko građanskom ratu (1936-39.) na koji se dodaje crvena boja, koja se asocira na radnički pokret i borbu, na već postojeću crnu anarhističku zastavu (crno-crvena u dijagonalu)

⁷⁴ Skupina autora (2009), str. 8-9

⁷⁵ Ibid., str. 69-71

⁷⁶ „Kraj jedne faze djelovanje riječke grupe“ (Mreža anarhista Istra i Kvarner) Dostupno na <https://masari.noblogs.org/kraj-jedne-faze-djelovanja-rijecke-grupe-hrv-eng-it/> (Pristupljeno 18. rujna 2021)

⁷⁷ „Neprekinuta crna nit“ (Mreža anarhista) Dostupno na <https://mrezaanarhista.wordpress.com/2021/08/22/neprekinuta-crna-nit/> (Pristupljeno 5. rujna 2021.)

⁷⁸ „About“ (International of Anarchist Federations) Dostupno na <https://i-f-a.org/about/> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

⁷⁹ Stranka je određenim momentima naglašavala da zastupaju „demokratski socijalizam 21. stoljeća“ Vidi: Katarina „Peović: Ljevica ne smije biti oportunistička i kalkulantska“ (Portal novosti) Dostupno na <https://www.portalnovosti.com/katarina-peovic-ljevica-ne-smije-biti-oportunisticka-i-kalkulantska> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

slobodarskog profila izaći će iz stranke.⁸⁰ ⁸¹ Jedna od najnovijih inicijativa koja privlači simpatizere slobodarskih ideja jest Libertarijanska ljevica, a nastala je krajem 2010-ih i sačinjava ponajviše mladu generaciju koja je navikla na digitalizaciju svakodnevnog života te doživljavaju ovakav suvremeni životni stil i funkcioniranje kao nešto sasvim normalno i prirodno, ali ujedno se ne libe baviti uličnim akcijama.⁸²

Slika 3 Zagreb, 14. travnja 2012. – Ujedinjeni protiv fašizma (Izvor fotografije: MASA-HR.org)

---

⁸⁰ „Razdor u Radničkoj fronti: Dio članova objavio raspad stranke, Kapović: To je laž, hakirali su e-mail“ (Večernji list) Dostupno na <https://www.vecernji.hr/vijesti/radnicka-fronta-ugasila-se-i-prije-izbora-1028468> (Pristupljeno 18.9.2021)

⁸¹ „Osmomartovski proglas o izlasku iz Radničke fronte“ (Femrevolt) Dostupno na <https://www.femrevolt.com/tekstovi/osmomartovski-proglas-o-izlasku-iz-radni%C4%8Dke-fronte.html> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

⁸² „O nama“ (Libertarijanska ljevica). Dostupno na <https://libertarijanska-ljevica.org/> (Pristupljeno 18.9.2021.)

Distributivna pravednost u socijalnom anarhizmu

Važan dio filozofije politike jest distributivna pravednost, često se naziva i društvena pravednost. Poznata je još i kao ekonomska pravednost kako pitanja o distribuciji ponajviše spadaju pod ekonomiju i pod pitanja ekonomskog života neke sredine.⁸³ Također je vrlo česti izraz socijalna pravda koja se često spominje u medijskim i političkim rasprava kao jedna vrsta ideala kojem društva streme. U realizaciji pravedne distribucije društvenih blagodati (što uz dodatak tereta društvene kooperacije čini definiciju distributivne pravednosti⁸⁴) u socijalnom anarhizmu, slično kao i u nekim drugim lijevo-orijentiranim političkim ideologijama, fokus je vrlo širok i zahvaća veliki broj stavki. Između ostalog se radi o podjeli prirodnih resursa, napora svih i plodova rada, bilo da se radi o produktima poljoprivrede, industrije, pažnji, brizi, uslugama ili ostalim proizvodima/ophođenjima. Rasprava se vodi oko svih tih aspekata te se pokušava dokučiti koje su odgovornosti društva prema pojedincu.

Poimanje distributivne pravednosti kakvo postoji danas je staro svega par stoljeća. Prije se na distribuciju blagodati gledalo kao na nešto čisto funkcionalno za neku zajednicu, kao nagrada za zasluge i iskazane kvalitete te je bilo vrlo povezano s društvenim statusom, bilo da se radi o klasnoj, staleškoj, kastinskoj, profesionalnoj, etničkoj i vjerskoj pripadnosti. U tom obliku postoje rani zapisi koji govore o nečemu što se čini kao distributivna pravednost, npr. u vjerskim spisima poput židovskog Talmuda, budistički Pali kanon,⁸⁵ kršćanska Biblija (Stari zavjet, Evanđelje i Djela apostolska),⁸⁶ muslimanskom Kuranu (kur'anske sure)⁸⁷, te u filozofskim tradicijama starovjekovlja antičke Grčke (Platon, Aristotel)⁸⁸ i Kine (taoizam⁸⁹, konfucijanizam⁹⁰). Moderna poimanja distributivne pravednosti zalažu se da svatko ima do neke mjere pravo na materijalnu egzistenciju i ovaj humani pristup prema članovima društva razvijao se tek u 18. i 19. stoljeću kada su se formirale ideje o jednakosti slične onima koje poznajemo danas. Iako su u prijašnjim vremenima davno postojale ondašnje inačice poimanja jednakosti, ne sagledava se kroz politička i društvena dobra, a kroz ekonomska još manje.⁹¹ U ondašnjim stavovima o društvenoj pravednosti ništa nije bilo sporno

---

⁸³Petrović, N. (2016), str. 110

⁸⁴Ibid., str. 109

⁸⁵Smurl, J. F. (2000), str. 179

⁸⁶Ibid., str. 184

⁸⁷Ibid, str. 186-187

⁸⁸Fleischacker, S. (2004), str. 1-2

⁸⁹Bender, F. L. (1990), str. 135-138

⁹⁰Cheng, C.-Y. (1997), str. 185

⁹¹Fleischacker, S. (2004), str. 9

kod kastinskog sustava u indijskom svijetu, kao ni kod sustavu ropstva kroz veliki dio povijesti. Takvi sustavi bili su opravdani i na njih se gledalo kao na nešto sasvim normalno, a branili su se kod pojava raznih kriza postojećeg poretka, bilo da se radilo o promjeni vlasti ili o proširivanju sloboda i jednakosti određenih skupina.

Prisutno je i pitanje što znači da je nešto pravedno? O odgovoru ovisi o samom pristupu pitanjima distributivne pravednosti. S 18. stoljećem počelo se dovoditi u pitanje krajnju nemogućnost za siromašnu osobu da izađe iz svoje situacije te korespondira s rastom građanske klase koja nije dio onih posebnih i po rođenju privilegiranih u društvu, plemstva. S pojavom sve moćnijih i elokventnijih izričaja slobode, kroz npr. djela Rousseaua i kasnije Babeufa te fanatizma radikalnih egalitarijanaca Francuske građanske revolucije – jakobinaca te svih koji su došli poslije njih, nije se više moglo vratiti na prethodno stanje. Na Zapadu su prošla vremena kada se jednakost jedino obećava poslije smrti na konačnom sudu pred kršćanskim bogom, ako i tada te samo ako pokažu apsolutnu poslušnost prema onima „boljima” u ovom svijetu.

U ovakvim novim uvjetima tek se moglo početi raspravljati o distributivnoj pravednosti u današnjem smislu riječi. Jedan od pravaca koji je posljedica tih događaja jest anarhizam, a razvio se iz egalitarne misli u tim vremenima intenzivne inovacije u filozofiji politike 18. i 19. stoljeća.

Povijesni pristupi

Kod anarhističkih teoretičara prevladavaju tri načina rješavanja izazova distributivne pravednosti: *mutualizam*, *kolektivizam* i *komunizam*. Ove pristupe ću prikazati kroz ideje njihovih začetnika i relevantnih autora, a razlikuju se po mišljenju poradi drugačijih životnih iskustava, intelektualnih utjecaja i ostalih faktora. Često su se događali međusobni utjecaji tih autora, pa su modificirali ideje svojih prethodnika i suvremenika te ih dodatno razvijali.

Socijalni anarhizam nikako nije homogena ideologija te postoje bitne razlike u pristupima, naročito vidljive kada se ti principi krenu realizirati u praksi. Za početak ću navesti pristup koji je bio klica iz kojeg se razvio kasniji socijalni anarhizam, tj. mutualizam. Nakon toga ću nastaviti s drugim pravcima koji su znatno više obilježili povijest ove političke ideologije. Ograničit ću se na najreprezentativnije autore te na njihovim primjerima demonstrirati pravce i razlike u pristupima. Zbog različitosti anarhističkih ideja koje se razlikuju od osobe do osobe, naglašavam da je svaki predstavljen pristup u ovom radu pokušaj generalizacije. Ne poričem da postoji mogućnost da razni autori koji se svrstavaju u određeni pristup neće u potpunosti odgovarati opisu.

1. Mutualizam

Začetnik prvog teorijskog rješenja je francuski socijalist **Pierre-Joseph Proudhon** (1809.-1865.), iako se po mnogima ne bi striktno mogao smatrati anarhistom već eventualno kao veliki utjecaj za cijelu anarhističku tradiciju, na isti način kao i sam pravac mutualizma.

Kako živimo u demokraciji i svi uživamo u istim pravima, te kako zakon svima jednako koristi i sve jednako uzima u obzir, zaključujem da, u slučajevima kada nas se poslovanje tiče, sva prethodna pitanja moraju biti stavljena po stranu te moramo uzeti u obzir samo intrinzičnu vrijednost rada.

Korisnost je jednaka korisnosti.

Svrha je jednaka svrsi.

Usluga se plaća za uslugu.

Jedan dan rada jednak je drugom danu rada. - P.-J. Proudhon, „O političkoj sposobnosti radničke klase” (1865.)⁹²

---

⁹²Vlastiti prijevod (D. R.) citata iz engleskog izdanja u Proudhon, P.-J. (1969), str. 64

Ovo rješenje dopušta posjedovanje zemlje kao privatno vlasništvo ali prije svega se posebno ističe jednakim vrednovanjem jednakog rada. Proudhon je isprva isticao vrednovanje utrošenog vremena u obavljanju rada, što smatra da je ujedno krucijalni element kod stvaranja vrijednosti nekog proizvoda. Takvi proizvodi se koriste u razmjeni tj. trampni proizvoda jednake vrijednosti. Drugim riječima, to je razmjena jednakog uloženog rada, a isto tako može se takav oblik razmjene smatrati oblikom slobodnog tržišta. Ovdje pojedinac ima pravo na onoliko koliko je proizveo te ima pravo posjedovanja u skladu s obavljenim radom, dok se generalno mutualizam protivi privatnim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju te smatra takvu praksu vrlo štetnom za društvo.

*Zagovaratelji uzajamnosti su kao i svi ostali upoznati sa zakonima ponude i potražnje te će biti oprezni da se ne krše o njih. Uzastopno pregledavanje statistike, podrobni podaci o potrebama i životnim uvjetima, iskreni pregled cijena troškova, predviđanje svih mogućnosti, ustanovljivanje nakon temeljite rasprave maksimalne i minimalne margine profita, uzimajući u obzir uključene rizike te organizacija društava za regulaciju; te stvari, ukratko rečeno, sačinjavaju sve mjere kojima se nadaju regulirati tržište. Bit će slobode koliko vam drago, ali važnije od slobode su iskrenost, reciprocitet i prosvjetljenje za sve. Ukoliko su ti uvjeti zadovoljeni, neka najispravniji ima najviše klijentele. To je njihovo geslo. Može li itko vjerovati da će nakon nekoliko godina ovih reformi naše trgovačke prakse biti ne samo sasvim izmijenjene, već i uvelike uvećavati javnu sreću?*⁹³ - P.-J. Proudhon, „O političkoj sposobnosti radničke klase” (1865.)

U takvom sustavu postoje određeni problemi za određivanje koliko je takav sustav izvediv u smislu da je pravedan i dosljedan te da li funkcionira kako je zamišljen. Prvi problem Proudhonove teorije je definiranje same jednake vrijednosti koju je u ranim radovima Proudhon definirao kao jednakoj uloženom vremenu i jednakoj uloženom radu iste kategorije, dok se kasnije pojavljuje mnogo kompleksnija varijanta ove procjene u njegovom posthumnom dijelu *Teoriji svojine* (1866.). U knjizi je ponudio revidirani stav u kojem uvodi i kriterij intenziteta rada, kao i troškove školovanja te

---

⁹³Vlastiti prijevod (D. R.) citata iz engleskog jezika iz Proudhon, P.-J. (1969), str. 70

troškove samog rada.⁹⁴ Kada su u pristupu prisutni nerazrađeni kriteriji za tako središnju stvar, kao i vrlo rijetke prakse korištenja takvog sustava, mutualizam teško može provesti svoju temeljnu odrednicu uzajamnosti u smislu da jednako vrednuje jednaki rad svakog pojedinca. Naprosto ako kriteriji vrijednosti rada nisu jasno određeni, ne može se odrediti da li su neki proizvodi rada jednake vrijednosti.

Također se postavlja pitanje kako se takav sustav ponaša prema ljudima koji nisu sposobni zbog svoje fizičke i mentalne karakteristike sudjelovati u takvom sustavu. Do trenutka većeg širenja komunističke varijante, anarhizam ne postavlja takva pitanja kao prioritet. Mogući problemi su i određeni troškovi te rizici koji mogu uzurpirati takvu jednakost. Proudhon pokušava umanjiti taj nedostatak ovog pristupa distributivnoj pravednosti kroz kooperacijska društva uzajamnog osiguranja, pa čak uspostavu narodne banke koja bi nudila vrlo povoljne kredite kao dio rješenja problema.

*Slika 3: Pierre-Joseph Proudhon (1809.-1865.), francuski socijalist, ekonomist i začetnik **mutualističke filozofije** (Izvor fotografije: Wikimedia Commons)*

---

⁹⁴ Guérin (1980), str. 51

2. Kolektivizam

U kolektivizmu se podržava princip „od svakoga prema sposobnostima, svakome prema zaslugama“ te najpoznatiji zagovornik kolektivizma bio je ruski anarhistički revolucionar i istaknuti sudionik Prve Internacionalne **Mihail Aleksandrovič Bakunjin** (1814.-1876.). Zemlja i sredstva za proizvodnju moraju biti zajednički tj. pripadati kolektivu te se upravlja njima kroz samoupravljanje proizvođača i radnika tog istog kolektiva. Iako su po nekim točkama slični, ovdje se može uočiti i razlika s mutualizmom po pitanju vlasništva zemlje koje u kolektivizmu nisu privatno vlasništvo:

Zemlja, te svi prirodni resursi, zajedničko su vlasništvo sviju, Ali će biti dani na korištenje samo onima koji ih sami obrađuju. Bez eksproprijacije, samo jakim pritiskom radničkih udruženja, kapital i alati proizvodnje dospjet će u ruke onih koji vlastitim radom stvaraju bogatstvo. [bilješka urednika i prevoditelja engleske verzije: Bakunjin je mislio da će privatno vlasništvo proizvodnje biti dozvoljeno samo ukoliko vlasnici sami rade same poslove te ne zapošljavaju nikoga. Vjerovao je da će kolektivno vlasništvo postepeno zamijeniti privatno]
⁹⁵ - Mihail Bakunjin, Revolucionarni katekizam (1866.)

Za kolektiviste, naglašena je važnost zajedničke zemlje iz razloga što je njezina dostupnost proizvođačima i radnicima jedan oblik davanja prilike da ti isti pojedinci mogu slobodnije raditi i stvarati. U tom povijesnom kontekstu je također predstavljalo nadu u oslobođenje od nameta i rente koje su ograničavale radnike i seljake. Prethodni sustav je nagrađivao privatne vlasnike zbog njihovih društvenih privilegija, a istovremeno oni nisu direktno doprinosili proizvodnji i uslugama na toj istoj zemlji/imovini.

U društvu kakvo žele uspostaviti kolektivistički anarhisti, stimulirao bi se što veći trud i kvaliteta u obavljanju poslova. Ako bi proizvođači i radnici udovoljili zahtjevima društva, bili bi nagrađivani

---

⁹⁵ vlastiti prijevod (D.R.) iz engleskog izdanja u Dolgoff, S. (ur.) (2002), str. 93

kroz nagradne vaučere koji bi se mogli koristiti u komunalnim tržnicama gdje su vrijednosti unaprijed demokratski dogovorene. Na taj način se eliminira koncept slobodnog tržišta kakav postoji u prethodno spomenutom mutualizmu. Kolektivizam se može bez oklijevanja uvrstiti u socijalni anarhizam, a s druge strane mutualizam je znao aktivirati daleko više asocijacija s njegovom suprotnošću, tj. individualističkim anarhizmom.

*Slika 4: Mihail Bakunjin (1814.-1876.), ruski revolucionar i začetnik **kolektivističkog anarhizma** (Izvor fotografije: Wikimedia Commons)*

3. Anarhokomunizam

Za razliku od prethodnih teorija, u anarhističkom komunizmu je prisutno daleko veće odvajanje od prakse prethodno uspostavljenih sustava na vlasti u usporedbi s ostalim pristupima, a moglo bi se reći da je to bilo dovedeno do krajnje mjere. U komunizmu je prisutno potpuno ukidanje nadnica i trgovine, a moglo bi se reći i novca. Takav sustav upravo zagovara ruski anarhist **Pjotr Aleksejevič Kropotkin** (1842.-1921.) u svojem najpoznatijem djelu *Osvajanje kruha* (1892.). Prethodno formulirani „od svakoga prema sposobnostima, svakome prema potrebama“ ima dodatno značenje te ne znači samo zajednička sredstva za proizvodnju (mutualizam i kolektivizam), zajednička zemlja (kolektivizam) već i zajednički plodovi rada koji bi se mogli slobodno uzimati prema potrebi pojedinca. Na taj način prioritet u ovom izraženom principu, kojeg već drugi puta spominjemo, dodatno zauzima sama potreba.

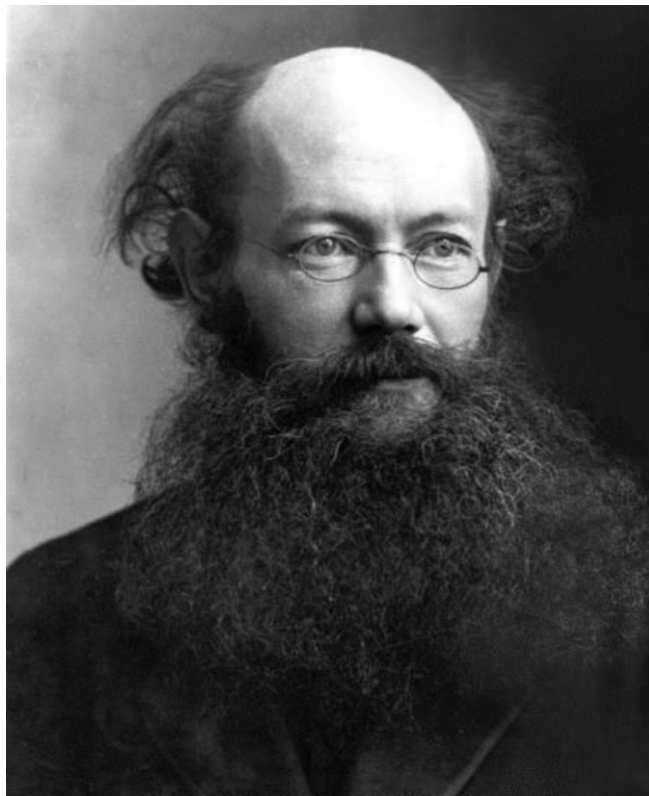
U smislu da se stvaraju dodatne posljedice kakve prethodni pristupi nisu imali, pa tako francuski autor Daniel Guérin u svojoj knjizi „Anarhizam: Od doktrine do akcije“ izražava svoj sažeti opis slobodarskog komunizma ili anarhokomunizma: „Sva dobit ostvarena svačijim radom treba pripadati svima tako da svaki pojedinac može slobodno uzeti svoj dio“⁹⁶. Plodovi rada se smatraju proizvedenim kao rezultat suradnje svih radnika i doseg ili pojedinačni udio te suradnje i ne može se mjeriti, kao ni kolike su zasluge pojedinca. Stoga su anarhokomunisti taj problem riješili sa stavom da je potrebno da se zasluge svih pojedinaca jednako vrednuju.

Anarhisti takvog svjetonazora u prošlosti, a i danas, gledaju s određenim gađanjem na postavke mutualizma i kolektivizma kako smatraju da ta dva pristupa zadržavaju elemente individualizma koji sadržava u sebi socioekonomsku hijerarhiju i klasno društvo. Upravo je to sve protiv čega smatraju da bi se kao dosljedni anarhisti trebali ponajviše boriti kroz svoju teoriju i praksu. Da bi se dodatno odvojili od nepoželjnih karakteristika individualizma i naglasili svoju društvenu odgovornost, prihvaćaju da njihov anarhizam bude označen kao komunistički. Kakvo se društvo s anarhokomunizmom želi uspostaviti može se iščitati u ovom Kropotkinovom citatu:

---

⁹⁶ Guérin (1980), str. 50

Moramo priznati, i glasno proglasiti, da svatko, koji god mu status u prethodnom društvu, jak ili slab, sposoban ili nesposoban, ima, prije svega, PRAVO NA ŽIVOT te da je društvo obvezano podijeliti među svima, bez iznimke, sredstva za postojanje. (...) moramo se organizirati bez odgađanja kako bi nahranili gladne, zadovoljili sve prohtjeve, ispunili sve potrebe, kako bi proizvodili ne za posebne dobitke jednoga ili drugoga, nego kako bi osigurali da će čitavo društvo živjeti i rasti.⁹⁷ - Pjotr Aleksejevič Kropotkin, Osvajanje kruha (1892.)

*Slika 5: Pjotr Aleksejevič Kropotkin (1842.- 1921.), ruski filozof, sociolog, zoolog i zagovornik **anarhokomunističkog pristupa** (Izvor fotografije: Wikimedia Commons)*

---

⁹⁷ vlastiti prijevod (D.R.) citata iz engleskog izdanja u Kropotkin, P. A. (2015), str. 27

Razrada povijesnih rješenja

U svijetu današnjice jasno je da postoji potreba za organiziranom ekonomijom da bi se ispunile sve kompleksne potrebe suvremenog čovjeka. Da bi se uopće napravio jedan pametni telefon potrebna je cijela industrija obrade sirovina, izrade dijelova i vrhunskih stručnjaka koji će omogućiti da se izradi konačni proizvod te da je dostupan javnosti. Također to podrazumijeva i razvijeni promet i logistiku da bi se sirovine/dijelovi mogli što bezbolnije isporučiti proizvođačima i naposljetku krajnjim kupcima. I kod jednostavnijih proizvoda je potreban pouzdani i dobro uređen ekonomski sustav, a za kompleksnije proizvode time još pomnije izražen. Anarhisti bi stoga, ako žele uvesti svoj sustav distributivne pravednosti, morali doskočiti tom zahtjevnom zadatku, tako da životni standard ne bi drastično pao, ali i kod rješavanja jednostavnijih zadataka da bi uopće ljudski život bio sadržajan i vrijedan življenja.

Odrednica anarhističke ekonomije jest da to nije sistem državnog vlasništva niti privatnog vlasništva, već društvenog vlasništva koje bi trebalo biti direktno i isključivo orijentirano na potrebe društva (u užem i širem smislu), a ne partikularne interese kapitalista te državnih funkcionera i moćnika. Povijesna praksa je bila da se kao anarhistički ekonomski život podrazumijevalo samoupravljanje i uzajamna pomoć te veliki je naglasak na jednakost među ljudima i neposrednoj/direktnoj demokraciji.⁹⁸ Nejednakost kroz privilegije i moć, kako smo vidjeli u prethodnim poglavljima, postoji zbog vlasništva nad sredstvima i nad proizvodnjom (Proudhon i većina kasnijih anarhista) i vlasništvom nad zemljom (Bakunjin) te vlasnici sami ne moraju nužno uložiti rad već iskoristiti svoj položaj moći koju imaju samom činjenicom da su oni zapravo vlasnici. U ranom periodu Španjolskog građanskog rata, anarhistički ekonomist i revolucionar Diego Abad de Santillán (1897.-1983.) slaže se s liberalnim ekonomistom Johnom Stuartom Millom da klasa koja ne radi ne smije ni postojati i da ne može biti isključena iz doprinosa koji su nužni za ljudsku vrstu. Smatra da takvo društvo ne bi smjelo postojati i da je potrebna potpuna transformacija i to na način da se zemlja, tvornice, stanovi i prijevoz socijaliziraju tj. podruštve da bi postali kolektivno vlasništvo društva, što naravno uključuje svu odgovornost i rizik koji uz to dolazi.

Kad već spominjem Milla, njegova nevjerojatna posebnost i vrijednost kao filozofa je na polju ekonomije i morala, promicanju velikog raspona sloboda pojedinca (poput slobode misli, govora, savjesti, udruživanja itd.). Na momente se čini kao osoba ispred svog vremena i društvenog položaja,

---

⁹⁸ Spannos, C. (2012), str. 42-43

upravo po shvaćanju što u praksi znači sloboda pojedinca. Konkretno se radi o nečemu što dobar dio današnjih liberala i desnih libertarijanaca ne želi priznati. Političke i druge slobode su nemoguće bez da osoba ima materijalne uvjete da ih uopće može prakticirati, a kada nema ni minimalne materijalne uvjete često nema ni elementarnih sloboda. Stoga je smatrao da je potrebna barem minimalna socijalna država. Iako smatra da generalno ne bi trebalo intervenirati u ekonomske slobode pojedinca, ipak uviđa da je potrebna neka vrsta redistribucije poput oporezivanja.⁹⁹

Već u 19. stoljeću je Emma Goldman naglasila da bi svaki student ekonomije, pod uvjetom da je iskren, priznao da proizvodnja daleko nadmašuje normalne potrebe ljudi. Takvo mišljenje se moglo čuti od sličnih socijalističkih mislioca. Uzevši u obzir koliko je organizacija i tehnologija te generalno produktivnost porasla do trećeg desetljeća 21. stoljeća, kakva je tek sada situacija što se toga tiče.¹⁰⁰ To bi moglo pokrenuti pitanje koliko tržište proizvodi izuzetno suvišnih proizvoda i koliko se vrijedni društveni resursi gube, a moglo se upotrijebiti mudrije u svijetu gdje je ljudsko vrijeme ograničeno, gdje su patnja i bijeda ogromni dio stvarnosti. Koliki *sweatshopovi*¹⁰¹ su otvoreni i koliko zajednica je ekonomski zaostala zbog dostupnosti jeftinih proizvoda za koje bi se moglo tvrditi da su suvišni i odgovaraju potrebama pojedinaca u nekom društvu? Koliko se resursa nepotrebno gubi stvaranjem izbora jeftinih proizvoda gdje se legitimno pitanje postavlja upravo zbog moralnih i ekoloških razloga na koje ću se osvrnuti kasnije. Ako se nalazimo u slobodnoj raspravi, postavljanje takvog pitanja je samo po sebi neugodnost, stoga je možda to upravo znak za potrebu da se uporno postavlja.

Značajni talijanski anarhist Errico Malatesta (1853.-1932.) smatra da se povijesni pristupi iz prethodnog poglavlja međusobno ne isključuju te se mogu kombinirati ovisno o tome kako odluče same radne mase, pozivajući se vjerojatno na posebnosti svake skupine i njihovu slobodu odlučivanja. Diego Abad de Santillán nadopunjuje to s mišljenjem da bi svaka sredina trebala odlučivati do koje mjere i stupnja želi biti komunistička, kolektivistička ili mutualistička. Konkretno to oslikava stav da postoje različite zajednice s različitim mišljenjima i okolnostima te se pristupi anarhističkoj ekonomiji trebaju tome prilagoditi. Ovakvi stavovi oslikavaju fleksibilnost kod određenih autora. Do kraja 19. stoljeća prevladao je anarhokomunistički pristup te je utjecajan do današnjeg dana u anarhističkim organizacijama svijeta.

---

⁹⁹ Mill, J. S. (1892), str. 401

¹⁰⁰ Spannos, C. (2012), str. 44

¹⁰¹ Radionice i tvornice s vrlo lošim uvjetima rada. Ponajviše ih nalazimo u siromašnim državama i pokrajinama svijeta

	Sredstva za proizvodnju	Zemlja	Plodovi rada
Mutualizam	+	-	-
Kolektivizam	+	+	-
Komunizam	+	+	+

Tablica 1.: Prikaz prava zajedničkog posjedovanja prema pristupima distributivne pravednosti

Ovi pristupi često se kategoriziraju u lijevi politički spektar te ću ih ukratko predstaviti u kontekstu politike ljevice. Svi navedeni anarhistički sustavi temelje se na podrazumijevanju potrebe za distributivnom pravednošću te kada se anarhisti bave njihovom argumentacijom, pravednost se spominje direktno i indirektno da bi se opravdao takav sustav. Iako, kao i u marksizmu, za provedbu anarhokomunizma je potrebno neograničeno obilje dobara i usluga, razlika pristupa počiva na pozivanju na uspostavi društvene pravednosti za radne mase, pa i šire.

U marksizmu se može tvrditi da društvo kojem se teži ne temelji se na pravednosti raspodjele kako bi tvrdio i sam začetnik, pruski/njemački socijalist Karl Marx (1818.-1883.)¹⁰², već na uspostavi društva obilja gdje neće niti postojati potreba za provedbu sustava distributivne pravednosti. Distributivna pravednost je suvišna u sustavu gdje oskudica ne postoji.

Vraćajući se na anarhokomunizam, interesantno je naglasiti da neke nove tradicije anarhokomunizma imaju potpuno drugačije poglede na neograničeno obilje. Američki autor i borac za ekologiju Murray Bookchin (1921.-2006.)¹⁰³ kroz svoju tezu o imperativu kapitalizma tzv. rasti-ili-umri želi pokazati da se kapitalizam mora širiti da bi nastavio egzistirati. Takvo širenje u beskonačnost bi provodio čak i po cijenu da se uništi planet Zemlja kroz ekološku katastrofu. Jednostavno rečeno, višestruke i čak eksponencijalne težnje dovode do neograničenog širenja, ambicija i potrošnje, dok mi živimo na ograničenom planetu. Smatrao je da bi se trebala uspostaviti održiva potrošnja te eliminirati oskudica na visokotehnološki i ekološki prihvatljiv način.

Kad uspoređujemo anarhokomunizam i marksizam, može se uočiti i još jedna značajna razlika. Anarhisti poput Kropotkina ipak pravdaju temelje svojih sustava na pravednosti raspodjele imovine. Marx bi, uz spomenuti način gledanja prije više redaka, na taj tip opravdanja gledao kao puko

¹⁰² Vidljivo je iz brojnih primjera njegove pismene ostavštine, objavljenim publikacijama kao i osobnim korespondencijama

¹⁰³ Iako je u početku svojeg političkog djelovanja bio državni socijalist, većinom se kasnije predstavljao kao anarhokomunist. Pred kraj života se prestao identificirati s anarhizmom te je prihvatio slobodarski municipalizam

moraliziranje, a za Marxa to ima prizvuk nečeg nepoželjnog i nevaljanog.¹⁰⁴ Kada cijeli svoj kreativni vijek govori o uspostavi novog društva budućnosti u kojima su sve normativne vrijednosti poput pravednosti i morala samo karakteristika jednog sustava u određenom vremenu i prostoru, takav prizvuk nije iznenađujući.

Veća primjena anarhističke teorije je započeta tek u vrijeme Španjolskog građanskog rata. Na teritoriju republikanske strane provodili su se spomenuti principi u većoj ili manjoj mjeri. Provodile su se takve prakse i prije i kasnije u mnogim pobunama i privremenim tvorevinama (mahnovistička Crna vojska/armija u Ukrajini, korejski anarhisti u Mančuriji itd.), samo nikad do te razine. Najveći aktualni eksperiment koji do velike mjere primjenjuje te teorije jest autonomno područje Rožave na sjeveru Sirije u kojem sudjeluje većinsko i manjinsko stanovništvo, uključujući Kurde, Arape itd. Sustav je inspiriran anarhističkom i kasnije municipalističkom teorijom već spomenutog Bookchina, čije je ideje među Kurde proširio kurdski politički teoretičar Abdullah Öcalan (r. 1948.)¹⁰⁵. U prošlosti kao i danas, spomenute principe slijede razne skupine koje se samoorganiziraju po cijelom svijetu, iako nigdje, osim u spomenutom području i još nekoliko mjesta u Latinskoj Americi, nije rašireno na većem području.

Kao zaključak dijela koji se tiče povijesnih rješenja, navest ću vrednovanje spomenutih anarhističkih pristupa distributivnih pravednosti. Mogu se postaviti mnoga pitanja koja bi ispitala vrijednost tih pristupa te ću se u osnovnim točkama baviti nekima od njih. Jednakost je vrlo značajna stavka u socijalnom anarhizmu te se u svim pristupima održava pod određenim definiranim uvjetima. Jednakost koja bi se manifestirala na bazi distribucije u mutualizmu ovisi o tome da li osoba sudjeluje u proizvodnji i uslugama, ali i o trgovini svojeg jednakog rada preko slobodnog tržišta. Situacija je slična kao kod kolektivizma, samo je u kolektivizmu tržište demokratski regulirano tj. dogovorene su vrijednosti robe. Komunizam s druge strane, za cilj ima podmirivanje potreba svih ljudi i garantira im pravo na život. Za razliku od mutualizma i kolektivizma, komunizam ne uvjetuje pojedince udjelom u radu. Ako definiramo jednakost kao mogućnost da svi imaju pravo na egzistenciju neovisno o svemu pa tako i o doprinosu proizvodnji i uslugama, komunizam je najegalitarnija od spomenutih opcija. Dovoljno je da je osoba ljudsko biće te samim time ima pravo na život i egzistenciju, a društvo mu to mora osigurati. Ako bi se doista ispunile svi navedeni zahtjevi tj. potrebe, tada bi i po Rawlsovim uvjetima mjerenja društva po najnesretnijim članovima imali odlične rezultate. Iako je pitanje koliko je takvo društvo zapravo ostvarivo.

---

¹⁰⁴ Wood, A. (1991), str. 511-512

¹⁰⁵ Navedene ideje su elaborirane kroz razne načine na web stranici akademije Komun (<https://komun-academy.com/>) (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

Ako ne gledamo jednakost iz tog aspekta, već kao ispunjavanje dužnosti prema društvu kroz posao i angažman, tada će nam se brzo pojaviti pitanje o situaciji onih koji proizvode i pružaju usluge te do koje mjere je uopće potreban rad. U svijetu gdje je prisutna oskudica i potreba za radom (bilo da je jedno i drugo realno ili umjetno stvoreno) koji se više veže uz nužnost i „tlaku“ nego uz zadovoljstvo, definitivno je problem da oni koji rade i ne rade bi bili u nejednakom položaju. U takvim okolnostima određena količina rada potrebna je za osiguravanje ugode i preživljavanja populacije. Osobe koje ne bi doprinijele rješavanju te oskudice bi bili tzv. *freeloaderi*¹⁰⁶ te tako zapravo ne bi postojala jednakost koja se smatra izuzetno bitnom odrednicom u anarhizmu. U takvim okolnostima moglo bi se gledati da se stavlja one koji rade u odnos da se iskorištava njihov rad, što nije ni proporcionalno njihovom inputu i onome što dobivaju, te ne djeluje „fer“ kako ulažu svoje vrijeme za nešto kada bi istovremeno mogli raditi nešto što bi više željeli raditi. Potrebno je dodatno ovaj problem proučiti te je moguće da se zapravo radi o lažnom problemu. U lijevoj političkoj tradiciji postoji i alternativni pogled na takvu situaciju da se govori o tome da sam sustav često usmjeruje pažnju radnika i proizvođača na neradnike da bi se pravi uzroci njihovih problema zanemarili i da bi bili razjedinjeni u borbi za zajednički interes.

Kod primanja blagodati distributivne pravednosti, mutualizam i kolektivizam to određuju kroz angažman pojedinca, a anarhokomunizam stavlja naglasak i na potrebu svakog pojedinca neovisno o doprinosu istoga. Iako sumnjam da bi mutualizam i kolektivizam u potpunosti zanemarili slabe i nesposobne, anarhokomunizam ipak obećava brigu neovisno o tome koliko može pojedinac osobno doprinijeti. Privlačna je osjetljivost na ljudske potrebe i zalaganje na ispunjavanje istih kod svih ljudskih bića, naročito u kontekstu novih tehnoloških i civilizacijskih dosega. U kontekstu visoko produktivnog i industrijskog društva koje sve više ovisi o automatizaciji kroz robotizaciju i umjetnu inteligenciju, potreba za radom kakav je bio poznati prije te koji je često nepoželjan bi se sve više trebao pretvoriti u stvar prošlosti. Izuzetno je važno naglasiti da postoji sve manje opravdanja za neispunjavanje potreba sviju ljudi.

---

¹⁰⁶ Ljudi koji se provlače kroz život ne doprinoseći zajednici, a ipak uzimaju njene resurse

Suvremeni pristupi

Suvremena rasprava u anarhističkoj ekonomiji velikim se dijelom temelji na povijesnim rješenjima koje karakterizira podjela sredstva proizvodnje, zemlje i dobara kao važne faktore u ekonomiji svakog povijesnog razdoblja do sad. Ono što se dodaje u suvremenijim pravcima su specifični problemi koji su aktualizirani s vremenom u smislu promjene u proizvodnji, prirodi kapitalizma kroz njegovu evoluciju, velike krize poput mogućeg nuklearnog rata, globalne pandemije poput trenutne COVID-19 te zasigurno najveći problem današnjice, ekologije.

U mainstreamu rasprave o distributivnoj pravednosti, od svih povijesnih anarhističkih pristupa trenutno najpopularniji je mutualizam, na kojega se gleda kao oblik socijalističkog tržišta usporednog s tržištem kakvo se provodi u kapitalističkom društvu, ali djeluje pobornicima kao pravednije tržište.

Suvremenija rješenja

Povijesne i suvremene pristupe potrebno je podvrgnuti eksperimentima, raspravi te uvoditi ih u praksu, barem na početku, samo u manjim zajednicama. Ako ne odgovaraju potrebama određene sredine i ako se jednostavno pokazuje da ne funkcioniraju, mogu imati katastrofalne učinke. Kao metode koordinacije post-kapitalističke ekonomije¹⁰⁷ navode se:

1. tržišni pristup
2. neki oblik centralnog planiranja
3. neki oblik decentraliziranog planiranja

U tržišni pristup spada decentralizirani tržišni socijalizam, koji se manifestira kroz demokratske kooperative proizvođača/radnika, kooperative potrošača, obiteljska gospodarstva, poduzeća na razini općina te jako malena poduzeća koja bi se takmičila na tržištu.¹⁰⁸ Blizak primjer u Hrvatskoj je onaj tržišnom socijalizmu u socijalističkoj Jugoslaviji pod vodstvom Tita, ali i kod posve različitih ideoloških skupina poput zelenih desničara i katoličkog distributizma itd. Nedostaci takvog pristupa su da podliježu nemilosti tržišta i da postoji deficit u demokratskom odlučivanju kod pitanja

---

¹⁰⁷ Price, W. (2012), str. 318

¹⁰⁸ Ibid.

ekonomije, a postoji i rizik od razlika u razvijenosti različitih dijelova takvog društva, nezaposlenost i uspostava interesnih skupina koje se štite.

Druga opcija tj. centralizirani sustav planiranja bi mogla postojati u nedržavnim sustavima kroz centralni autoritet koji je odgovoran vijećima naroda i specifičnije, radničkim vijećima. Anarhosindikalistima je ova opcija prihvatljiva. Značajan primjer takve prakse je koordinacija lokalnih zajednica od strane Regionalnog obrambenog vijeća Aragona (1936.-1937.), iniciranog od strane CNT-a za vrijeme Španjolskog građanskog rata.

Treći oblik, decentralizirani sustav planiranja je posebno izvediv zbog razvoja tehnologije i informacijske revolucije druge polovice 20. stoljeća. Proizvodnja se direktno svodi na potrebe pojedinaca i društva kroz demokratska vijeća ili komunikacijskih i kibernetičkih mreža (npr. internet).¹⁰⁹ Inačicu ovog pristupa sam ranije naveo u detaljima.

Među novijim pravcima je inkluzivna demokracija Takisa Fotopoulou (1940.-), koja stapa starogrčku direktnu demokraciju sa slobodarskim socijalizmom, te slobodarski municipalizam koji je razvio Murray Bookchin u kasnijim godinama svoga života. Komunističke komune u Bookchinovom municipalizmu se temelje između ostalog i na iskustvu izraelskih kibuca.¹¹⁰

Rasprava u suvremenom kontekstu

Sa suvremenom sveprisutnošću slobodnog tržišta, socijalno-anarhističkih krugovi usmjerili su pažnju na demokratizaciju i racionalizaciju alokacije dobara tj. gdje se troše resursi. Od ranog 20. stoljeća, anarhizam je ponajviše bio anarhokomunistički pokret.¹¹¹ Postoji skepsa prema tržišnom socijalizmu zbog izražene brige da pod takvim uvjetima ne može predugo ostati socijalistička ekonomija, a u anarhizmu i tržište i centralno planiranje se gledaju kao neprijatelji slobode. Samo tržište je vrlo nametljivo oko toga što se prodaje te se slijedi volja proizvođača, a ne konzumenta. U okolnostima tržišta, anarhisti smatraju da postoji prostor za povredu slobode, u smislu da ne mogu slobodno planirati važne aspekte svog života, već im tržište nameće kako trebaju živjeti.¹¹²

---

¹⁰⁹ Price, W. (2012), str. 319

¹¹⁰ Ibid., str. 320

¹¹¹ Shannon, D. (2012), str. 280

¹¹² Ibid., str. 283-284

Spominje se efikasnost samog tržišta da ostvari potrebe pojedinaca, uz često spomenutu hiperproduktivnost i stvaranja enormno velike količine nepotrebne robe, uz veliku potrošnju planetarnih resursa i na štetu ekologije te po veliku cijenu vremena, zdravlja i truda stotine milijuna ljudi. Smatram da u vrijeme visoke automatizacije i umjetne inteligencije, teško je povjerovati da se ne može uvesti efikasniji sistem koji će određivati preraspodjelu i alokaciju, kao i brže i preciznije određivanje vrijednost neke robe/usluge te potrebe konzumenta. Drugačiji pak sustav umjetne inteligencije¹¹³ može se koristiti kao pomoć radnim grupama stručnjaka koji bi se direktno-demokratski birali radi svoje stručnosti i kompetencija te mogu biti smijenjeni na isti način. U slučaju dobre provedbe takvog sustava, u trenucima izvanrednog stanja poput kriza i katastrofa ili u trenucima kada je jednostavno potrebna brza odluka, neće naštetiti direktno-demokratskom sistemu odlučivanja te provoditi se najracionalnije odluke bez da se čekaju odluke na raspravama i sastancima vijeća itd. Kako je potrebno da sami principi rada umjetne inteligencije ili automatiziranog sustava budu odlučeni direktno-demokratski. Samo programsko funkcioniranje takvog jednog izuzetno naprednog sustava umjetne inteligencije, trebalo bi biti transparentno i sve informacije o sustavu dostupne javnosti, a edukacija osigurana svakome sudioniku demokratskog procesa kako bi mogao informiran sudionik direktno-demokratskog sustava i biti u stanju odlučiti o najracionalnijem i društveno korisnom funkcioniranju takve zamjene za tržište i soluciju donošenja brzih odluka. Također bi to zahtijevalo i usklađivanje takvih sustava s višim instancama odlučivanja bez da postoje nepotrebni zastoji, što nije ništa neobično u svijetu anarhizma kroz postojanje federalističkog sustava koji ima svoje izvorište u direktnoj demokraciji odozdo (od najniže razine), za razliku od čiste hijerarhizirane vlasti odozgo koja odlučuje umjesto naroda o pitanjima na svim razinama i njihove direktive putuju od vrha hijerarhije prema nižim razinama. Racionalna razmjena i upravljanje resursima je uvelike jezgra socijalno-anarhističke ekonomije u kojoj se postavlja pitanje kvalitete proizvoda naspram prioritetiziranju kvantitete,¹¹⁴ u iracionalnom tržištu kod kojeg je pokazatelj uspješnosti profit i vječno širenje, često uspoređeno s karcinomom.

U svrhu ove rasprave, neću se baviti pitanjem o postojanju klimatskih promjena i govoriti o tome da li ju je prouzrokovao čovjek, kako postoji znanstveni konsenzus po tom pitanju i da je odgovor potvrđan.¹¹⁵ Zagađenje zraka i negativne klimatske posljedice je nešto na što konzument vrlo često nije pristao te se provodi van njegove volje te iako osoba nije dio slobodne tržišne razmjene koje

---

¹¹³ Uz moguće povezivanje takvog sustava sa prethodnim sustavom alokacije društvenih resursi i prihvatljive racionalne automatizacije ekonomskog života

¹¹⁴ Shannon, D. (2012), str. 286-287

¹¹⁵ Scientific Consensus | Facts – Climate Change: Vital Signs of the Planet (NASA) Dostupno na <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

doprinosu zagađenju, mogu osjetiti veliki dio njezinih posljedica. U uvjetima tržišnog natjecanja, jeftinije će biti ne ulagati u ekološku proizvodnju te samo iskoristiti prednost prljave industrije da troškovi proizvodnje budu manji i time proizvodi jeftiniji, time da će biti daleko uspješniji u tržišnoj utakmici. Takvoj praksi se može doskočiti osvješćivanju o eko-proizvodima te praksama i kvaliteti istih, ali činjenica ostaje da takvi proizvodi ne mogu biti jeftiniji od proizvoda prljave industrije. U takvoj situaciji pozivati se je poprilično bešćutno na svijest i savjest konzumenta, dok istovremeno najveći dio populacije ima novčana primanja skoro isključivo za jeftinije proizvode, a kamoli one ekološki prihvatljive pa time i skuplje. Doskočiti tom problemu se ne može bez intervencije u tržište ili samo time da se oporezuje štetne industrije ili preko sufinanciranja eko proizvoda i industrija u samo nekim državama. Regulacije je potrebno uvesti na području čitavog planeta da bi takve mjere imale ikakvog smisla jer ćemo se inače uvijek vraćati na isti problem, dakle da će neka država ostvariti prednost ekološki štetne industrije i načina života. Klimatske promjene nisu ograničene na jednu državu ili pokrajinu, već svako štetnije ponašanje ima i globalne posljedice.

Ako bi se uvođila globalna regulacija proizvodnje i ekološke odgovornosti, jedna od opcija nam je globalna regulacija kvazi-staljinističkog tipa kako sugerira popularni kontinentalni filozof Slavoj Žižek¹¹⁶. Alternativa takvom tipu rješenja je slobodarska društvena odgovornost kroz sisteme demokratske i racionalne alokacije resursi kao način da se riješi problem globalnog iracionalnog tržišta koji bi doveo do globalne katastrofe. Stoga se pokazuje da slobodarski anarhizam može služiti kao alternativa nužnosti globalnog autoritarnog sistema. U globalnom kontekstu, uz svoje prethodne doprinose poimanja i borbe za slobodu, ovo je trenutačno nešto radi čega bi mogao socijalni anarhizam pobuditi više interesa u političkom i akademskom svijetu, kao slobodarska i racionalna regulacija lokalnog i globalnog tržišta te alternativa autoritarnim rješenjima.

Kapitalistički sustav u svojoj povijest doveo je čovječanstvo do neviđenog razvoja, što ni pošto ne znači da se ne možemo od njega nadići te iskoristiti akumulirane blagodati tehnološkog i infrastrukturnog razvoja koje su nažalost ponajviše rezultat eksploatacije onih koji nisu bili u položaju joj se suprotstaviti. Cilj bi bio da se jasno usmjeri fokus s profita na čovjeka, s partikularnog interesa na opći interes. Transformacija koja bi joj bila najveći prioritet jest kvalitetan život, ispunjenje potencijala i sreća svakog pojedinca. Natjecanja i rat-raceovi mogu imati daleko civiliziraniju i humaniju formu kroz razne druge izražaje kroz umjetnost, sport, znanost, kao i druge vrste samoizgradnje i poboljšanje sebe i društva

---

¹¹⁶ Žižek, S. (2008), str. 69-70

Čovječanstvo je sposobno da odredi ciljeve koji nisu vezani uz uništavanje, dominaciju, kontrolu i ponižavanje dušmana. Sanjati velike snove samo po sebi nije megalomanija, već to postaje kada sa sobom vuče problematične posljedice poput navedenog. Socijalni anarhizam je kompatibilniji s društvom takvih sanjara, nego li s pasivnim konzumentima u sustavu koji se često temelji na bespoštednom natjecanju unutar iracionalnog tržišnog sustava koji prema trenutačnim pokazateljima vuče ljudski rod u izumiranje, bez da nudi stvarna rješenja za goruće probleme. Rješenja mogu biti drugačija, ali trenutačni sustav definitivno nije održiv.

Zaključak

Funkcija ovog rada je da bude pregled anarhističke vizije distributivne pravednosti i pokušao sam postaviti određena pitanja koja smatram potrebnima za postaviti u ovim vremenima. Slijepo zastupanje i forsiranje radikalnih ideja može biti krajnje opasno te se svakom problemu treba pristupiti oprezno. Bilo bi moralno neodgovorno uvoditi bilo koji sustav za koji se pokaže da ima teške probleme na teorijskoj ili praktičnoj razini i koji bi uzrokovao velike probleme i ljudske žrtve. Stoga je potrebno uvesti što više rasprave te konstantnu evaluaciju i reevaluaciju starijih i novih mogućih rješenja, ali i usuditi se razgovarati o nekim rješenjima bez predrasuda

Popis literature:

Knjige:

1. Aristotel (1988). *Politika*. Zagreb: Globus / Liber.
2. Berlin, I. (2000). *Četiri eseja o slobodi*. Split: Feral Tribune.
3. Bakunjin, M. (1979). *Država i sloboda*. Zagreb: Globus.
4. Bookchin, M. (2001). *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm*. Edinburgh: AK Press.
5. Bookchin, M. (2015). *The Next Revolution: Popular Assemblies & The Promise of Direct Democracy*. New York/London: Verso.
6. Cappelletti, Á. J. (2011). *Anarhistička ideja*. Zagreb: Što čitaš?.
7. Conlon, E. (2009). *The Spanish Civil War: Anarchism in Action* [e-knjiga]. Nepoznato: The Anarchist Library.
8. Crnbori, T. (1972). *Borbena Pula – prilog građi za povijest radničkog pokreta i NOB do rujna 1943*. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta.
9. De Burgh, E. M. A. (1899). *Elisabeth, Empress of Austria: A Memoir*. Philadelphia: J. B. Lippencott & Co.
10. Dolgoff, S. (ur.) (2002). *Bakunin on Anarchy*. Montréal: Black Rose Press.
11. Fleischacker, S. (2004). *A Short History of Distributive Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
12. Guérin, D. (1980). *Anarhizam: Od doktrine do akcije*. Zagreb: Naprijed.
13. Konjević, M. (1981). *Radnički pokret u Slavoniji 1929.-1941*. Slavonski Brod: Historijski institut Slavonije i Baranje.
14. Kovačić, I. (ur.); Radossi, G. (ur.) (1988). *Naši španjolski dobrovoljci / I nostri volontari di Spagna / Naši španski prostovoljci*. Rijeka: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog Primorja i Gorskog kotara / Rovinj: Centro di ricerche storiche.
15. Kropotkin, P. A. (2015). *The Conquest of Bread*. London: Penguin Random House UK.
16. Krpan, M. (2010). *Izabrani spisi*. Zagreb: DAF.
17. Maximoff, G. P. (1964). *The Political Philosophy of Bakunin*. New York: Free Press.
18. Merriman, J. (2014). *Massacre: The Life and Death of the Paris Commune of 1871*. New Haven: Yale University Press.

19. Mihalić, S. (ur.) (1958). *Crveno proljeće: svjedočanstva o Prvom maju*. Zagreb: Lykos.
20. Mill, J. S. (1882). *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy, Vol. II*. New York: Appleton.
21. Pejić, L. (2016). *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj: Fragmenti subverzije*. Zagreb: DAF.
22. Proudhon, P.-J. (1851). *Les confessions d'un révolutionnaire pour servir a l'histoire de la révolution de février*. Pariz: Garnier frères.
23. Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge: Harvard University Press.
24. Rousseau, J.-J. (2012). *Društveni ugovor: O podrijetlu i temeljima jednakosti među ljudima*. Zagreb: Feniks knjiga.
25. Skupina autora (2008). *Social Anarchism and Organisation*. Rio de Janeiro: Federação Anarquista do Rio de Janeiro – FARJ.
26. Skupina autora (2009). *Blokadna kuharica ... ili kako je izgledala blokada Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Zagreb: Centar za anarhističke studije.
27. Skupina autora (2015). *The Role of the Revolutionary Organization*. London: Anarchist Federation.
28. Šimleša, D. (2016). *Snaga utopije: anarhističke ideje i akcije u drugoj polovici 20. stoljeća* [e-knjiga]. Zagreb: Društvo za promicanje književnosti na novim medijima.
29. Tucker, R. C. (1969). *The Marxian Revolutionary Idea*. New York: W. W. Norton and Company.
30. van der Walt, L.; Schmidt, M. (2009) *Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*. Oakland: AK Press.
31. Woodcock, G. (2003). *Socialism from Below: A History of Anarchism*. Johannesburg: Zabalaza Books.
32. Wolff, Jonathan (2011). *Uvod u političku filozofiju*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatske studije.

Akademski članci/tekstovi

1. Bender, F. L. (1990) Sagely Wisdom and Social Harmony: The Utopian Dimension of the Tao Te Ching. *Utopian Studies*, 1(2). str. 123–143. University Park: Penn State University Press,

2. Cheng, C.-Y. (1997). Can We Do Justice to All Theories of Justice: Toward Integrating Classical and Modern Paradigms of Justice. *Justice and Democracy: Cross-Culture Perspectives*. str. 181-197. Honolulu: University of Hawai'i Press.
3. Petrović, N. (2016). Distributivna pravednost, komparativna pravednost i statistika. *Filozofija politike: Nasljeđe i perspektive*. str. 109-128. Zagreb: Institut za filozofiju,
4. Runjak, J. (1967). Pregled radničkog pokreta u Varaždinu. Prilozi historiji Varaždina 1967. str. 39–96. Varaždin: Narodno sveučilište "Braća Ribar".
5. Shannon, D. (2012). Chopping Off the Invisable Hand: Internal Problems with Markets and Anarchist Theory, Strategy and Vision. *The Accumulation of Freedom: Writings on Anarchist Economics*. str. 276–290. Edinburgh: AK Press.
6. Smurl, J. F. (2000). The Problem of Distributive Justice in World Religions. Explorations in Global Ethics. *Comparative Religious Ethics and Interreligious Dialogue*. str. 176-196. Boulder: Westview Press,
7. Spannos, C. (2012). Examining the History of Anarchist Economis to See the Future. *The Accumulation of Freedom: Writings on Anarchist Economics*. str. 42–63. Edinburgh: AK Press.
8. Sobolevski, M. (1976). Rijeka i riječko područje u radničkom pokretu do kraja 1918. godine. *Dometi*, 8/9/10. str. 105-114. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
9. Wayne, P. (2012). The Anarchist Method: An Experimental Approach to Post-Capitalist Economies. *The Accumulation of Freedom: Writings on Anarchist Economics*. str. 313–325. Edinburgh: AK Press.
10. Wood, A. (1991). Marx Against Morality. *A Companion to Ethics*. str. 511-524. Oxford: Blackwell.
11. Žižek, S. (2008). Nature and Its Discontents. *SubStance*, 37(3), str. 37–72. Baltimore: John Hopkins University Press.

Novinski članci i digitalizirane novine

1. Keay, D. (31. listopada 1987.). "Aids, education and the year 2000!: An Interview with Margaret Thatcher", *Woman's Own*, IPC Magazines (London), str. 8-10.

2. Jutarnji list, 9. lipnja 1912. (br. 84). Jutarnji list (Zagreb) Dostupno na <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=e56532c1-6816-4543-86ae-02712c0bc297&y=1912&m=6&d=9#> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
3. Pučki prijatelj, 8. lipnja 1908. (br. 17) Hrvatski katolički pokret (Krk) Dostupno na <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=08633843-e13a-46ef-8db5-071f6dc01755&y=1908&m=6&d=20> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
4. Zarez, 11. listopada 2001. (br. 65). Zarez (Zagreb) Dostupno na <http://www.zarez.hr/system/issue/pdf/410/065.pdf> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]

Internet stranice

1. About - International of Anarchist Federations [online]. International of Anarchist Federations. Dostupno na <https://i-f-a.org/about/> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
2. Anarh 1912 – 2012 [online]. Zagreb: Kulturpunkt.hr. Dostupno na <https://www.kulturpunkt.hr/content/anarh-1912-2012> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
3. Komun Academy [online]. Raqqa (?): Komun Academy. Dostupno na: <https://komun-academy.com/> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
4. Kraj jedne faze djelovanja riječke grupe (hrv., eng., it.) [online]. Rijeka: Mreža anarhista Rijeka. Dostupno na <https://masari.noblogs.org/kraj-jedne-faze-djelovanja-rijecke-grupe-hrv-eng-it/> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
5. Neprekinuta crna nit [online]. Mreža anarhista. Dostupno na <https://mrezaanarhista.wordpress.com/2021/08/22/neprekinuta-crna-nit/> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
6. Osmomartovski proglas o izlasku iz Radničke fronte [online]. Zagreb: Femrevolt. Dostupno na <https://www.femrevolt.com/tekstovi/osmomartovski-proglas-o-izlasku-iz-radni%C4%8Dke-fronte.html> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
7. O DAF-u [online] Zagreb: DAF. Dostupno na <https://www.daf.hr/o-daf-u> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)
8. O nama – Libertarijanska ljevica [online]. Zagreb: Libertarijanska ljevica. Dostupno na <https://libertarijanska-ljevica.org/> [Pristupljeno 18.9.2021.]

9. Scientific Consensus | Facts – Climate Change: Vital Signs of the Planet [online]. Washington D.C.: NASA. Dostupno na <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
10. Keys, D. (23. rujna 1987.). Interview for Woman's Own („no such thing as society”) [online]. Bethesda: The Margaret Thatcher Foundation. Dostupno na <https://www.margaretthatcher.org/document/106689> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
11. Julius, D.; Zeković, D. (9. listopada 2018.). Kako je nastalo samoupravljanje i kao je nestao komunizam [online]. Beograd: XXZ Magazin. Dostupno na <https://www.xxzmagazin.com/kako-je-nastalo-samoupravljanje-i-kako-je-nestao-komunizam> (Pristupljeno: 18. rujna 2021.)
12. Marušić, A. (10. ožujka 2021.). Katarina Peović: Ljevica ne smije biti oportunistička i kalkulantska [online]. Zagreb: Portal Novosti. Dostupno na <https://www.portalnovosti.com/katarina-peovic-ljevica-ne-smije-biti-oportunisticka-i-kalkulantska> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)
13. Maseratti, E. Anarhizam u Dalmaciji i Istri. [online] . Zagreb: Što čitaš?. Dostupno na <http://www.stocitas.org/anarhizam%20u%20Dalmaciji%20i%20Istri.htm> [Pristupljeno: 18. rujna 2021.]
14. Peršić, J. (3. listopada 2015.). Razdor u Radničkoj front: Dio članova objavio raspad stranke, Kapović: TO je laž, hakirali su e-mail! [online]. Zagreb: Večernji list. Dostupno na <https://www.vecernji.hr/vijesti/radnicka-fronta-ugasila-se-i-prije-izbora-1028468> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
15. Strahinja, Z. (21. rujna 2020.). Duce je u Puli očekivao buran pjesak, a dobio je... Pulski povjesničar dr. sc. Milan Radošević pronašao je dokaze koji potvrđuju vjerodostojnost neviđenog incidenta ispred pulskog kazališta 21. rujna 1920. [online] Rijeka: Novi list. Dostupno na: <https://www.glasistre.hr/pula/duce-je-ocekivao-buran-pljesak-a-dobio-je-pulski-povjesnicar-dr-sc-milan-radosevic-pronasao-je-dokaze-koji-potvrduju-vjerodostojnost-incidenta-ispred-pulskog-kazalista-21-rujna-1920-667617> [Pristupljeno 18. rujna 2021.]
16. Šimpraga, S. (29. rujna 2016.). Hrvatska i Španjolski građanski rat [online]. Zagreb: H-Alter (arhivirano preko Archive.org). Dostupno na

<https://web.archive.org/web/20200505181214/https://h-alter.org/vijesti/hrvatska-i-spanjolski-gradjanski-rat> (Pristupljeno 18. rujna 2021.)

Popis slika

1. Nikola Turčinović (Wikimedia Comons).
Dostupno na https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nikola_Turcinovic.jpg (Preuzeto 18. rujna 2021)
2. Nogometni klub „Anarh“ (Wikipedia)
Dostupno na <https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Anarh.jpg> (Preuzeto 18. rujna 2021)
3. Ujedinjeni protiv fašizma (MASA-HR.org)
Dostupno na <https://masa-hr.org/content/zagreb-1442012-%E2%80%93-ujedinjeni-protiv-fasizma> (Preuzeto 18. rujna 2021)
4. Pierre-Joseph Proudhon (Wikimedia Comons).
Dostupno na [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_Pierre-Joseph_Proudhon_\(cropped\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_Pierre-Joseph_Proudhon_(cropped).jpg) (Preuzeto 18. rujna 2021)
5. Mihail Bakunjin (Wikimedia Comons).
Dostupno na https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mikhail_Bakunin.jpg (Preuzeto 18. rujna 2021)
6. Pjotr Aleksandrovič Kropotkin (Wikimedia Comons).
Dostupno na <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kropotkin1.jpg> (Preuzeto 18. rujna 2021)

SUMMARY

DISTRIBUTIVE JUSTICE IN SOCIAL ANARCHISM

Master's Thesis

Distributive justice, which includes the distribution of resources and the burden of social cooperation, can be considered an important issue in political philosophy. Historically, the anarchist approach to this topic has three main viewpoints: mutualism, collectivism and anarcho-communism. Depending on the viewpoint, redistribution is done at the level of the means of production, of land and of goods. These approaches would later on inspire future developments in anarchist thought. For an understanding of anarchist ideas, it is essential to grasp the historical context, and to consider and critically assess what their role is today. The modern form of the ideology came into being during the mid-19th century. As it was spreading rapidly, the ideology developed into individual anarchism on one side and social anarchism on the other. The social variant (Bakunin, Kropotkin) emphasizes the importance of collective action to achieve common goals and is mostly categorized as a part of the socialist (workers') movement, while individual anarchism remains only at the level of individual autonomy (Godwin, Stirner). Anarchism first appeared in the territories of contemporary Croatia in the 1880s and quickly became the target of suppression under the reign of viceroy (ban) Khuen-Héderváry, from 1883 until 1903. In the continental part of Croatia, the anarchists emerged due to the influence of Austrian and Hungarian anarchists in the region, while in Istria and Dalmatia their numbers grew due to being exposed to the radical press and the contacts from the anarchist movement in Italy. Anarchists from the territories of contemporary Croatia took part in the Spanish Civil War from 1936 to 1939, but there is little mention of them later on during socialist Yugoslavia. Only recently have anarchist political organisations seen a resurgence in Croatia.

Keywords: anarchism, anarchocommunism, social anarchism, libertarianism, mutualism, collectivism, distributive justice, social justice, Proudhon, Bakunin, Kropotkin